

Rīgas Sv. Jēkaba baznīcā 1774. gadā atrastais STĀVUS IEMŪRĒTAIS CILVĒKS

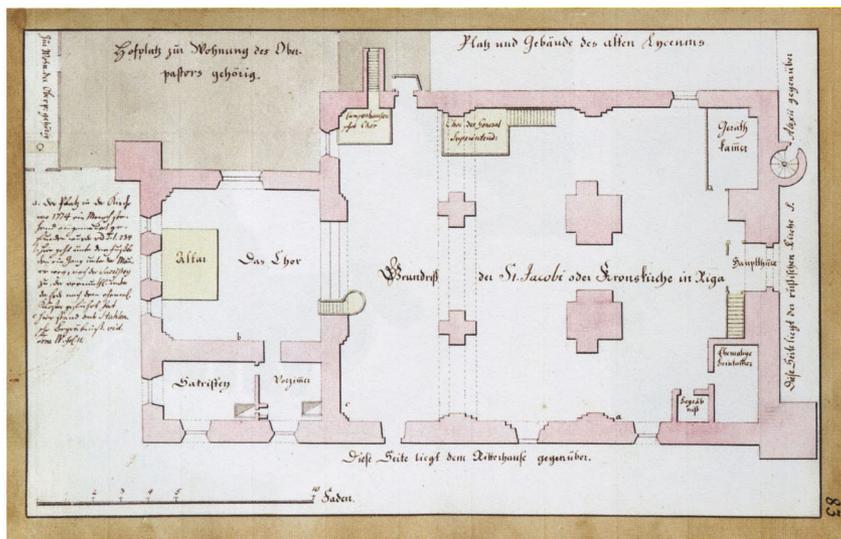
Versijas un papildinājumi Johana Kristofa Broces komentāriem
Pārdomas par arhitektūras atmiņas un patiesības lākturiem

Aija Taimiņa

Lai runātu par Rīgas Sv. Jēkaba baznīcas pilārā stāvus bez zārka iemūrēto cilvēku, vispirms pienākas atgādināt dažas epizodes celtnes ilgajā būvēstūrē. Fatālu noslēpumu un šausmu mistikas apvītais personāžs savu vietu uz Rīgas vēstures skatuves varēja ieņemt, pateicoties vienīgi kādam parastam mūrniekam, kas to negaidīti atrada nojaucamā pilārā. Savukārt kāds cits mūrnieks pirms vairākiem gadsimtiem bija licis ķieģeli pie ķieģeļa, lai divaino pilāru izveidotu – kā slēptuvi vai kapeni. Paradoksāli, bet vienīgie iemūrētā cilvēka eksistences pierādījumi atrodami baznīcas arhitektoniskās izpētes kontekstā. Rakstītie avoti – hronikas, dokumenti, rātes un tiesu protokoli, baznīcas metrikas – par šo notikumu klusē. Par vēstures avotu kļuvusi pati celtnie un tās arhitektūra. Taisnība Džonam Raskinam (*John Ruskin*, 1819–1900): bez arhitektūras “mēs varam dzīvot un varam kalpot Dievam, bet bez tās mēs nevaram saglabāt atmiņas. Cik auksta ir visa vēsture, cik nedzīvi visi tās tēli salīdzinājumā ar to, ko raksta dzīva tauta un glabā sevī neuzpērkamais marmors! Cik daudzas apšaubāmu hroniku lappuses kļūst liekas, pateicoties dažiem akmeņiem, kas likti cits uz cita! Pasaulē ir tikai divas visspēcīgākas varas, kas spēj pārvarēt aizmirstību, – tā ir Arhitektūra un Poēzija.”¹ Tā uzskatīja angļu mākslas vēsturnieks, kas aizrautīgi mīlēja un dziļi izprata viduslaiku arhitektūras valodu. Viena no septiņām arhitektūras pamatkategorijām un vērtībām jeb – Raskina formulējumā – arhitektūras lākturiem² bija atmiņa: ja ēkas saglabājušas atmiņas par cilvēkiem, kas tās būvējuši un apdzīvojuši, to veidols sasniedz pilnību un celtnes imanto patiesu simbolisku vai vēsturisku jēgu. Ja stāstu par iemūrēto cilvēku izdotos izlasīt arhitektūras atmiņas lāktura gaismā, Sv. Jēkaba baznīcas būvēstūrei pievienotos kāda neparasta dimensija, kļiedējot aizmirstības, neziņas un maldu radīto krēslu, kas ap biedējošo atradumu sabiezējis Rīgas kultūratmiņas telpā.

1774. gada vidū Rīgas Sv. Jēkaba baznīcas iekšējās telpas pārbūves, kas mūdienās tiktu definētas kā destruktīvi un neatgriezeniski bojājumi.

Mērķtiecīgi likvidēja to baznīcas interjera daļu, kas saistīta ar memoriālo kultūru, un nesaudzīgi tika iznīcinātas kopš 13. gs. beigām baznīcā apbedīto rīdzinieku kapaplāksnes, epitāfijas, nojauktas dzimtu kapenes.³ Senās piemiņas zīmes bija nolemtas iznīcībai un, neviena neievērotas, arī būtu gājušas zudībā. Ja vien dažus gadus agrāk, t. i., no 1771. gada, baznīcai līdzās esošā Keizariiskā liceja skolotājs Johans Kristofs Broce (*Johann Christoph Brotze*, 1742–1823) nebūtu sācis pārzīmēt vispirms Rīgas, tad Cēsu un Lielstraupes baznīcu senos kapakmeņus un epitāfijas, kā arī pārrakstīt senos uzrakstus. Tolaik tikai nedaudz vairāk nekā 30 gadus vecais Broce pelnījis pateicību kā pirmais, kas iedibināja senās Livonijas memoriālās kultūras pieminekļu pētniecības tradīciju. Broce uzpēnās mērķtiecīgi apzināt sava laika nevērtīgi noniecinātos pieminekļus, lai “tad, kad baznīcas būs tikušas iztīrītas tukšas, varētu par tiem ko sajēgt”. Viņa skatījumā Rīgas baznīcu “daudzīe vērtīgie ģerboņi” (t. i., ģerbonēpitāfijas) un kapaplāksnes nebija sakrālās būves iekārtas elementi, kuru vērtību nosaka to dekoratīvās kvalitātes un mākslas stila klātbūtnē. Viss Broces atstātais mantojums liecina, ka viņš konsekventi atteicies no reliģiska vai žanriskā satura mākslas darbu pārzīmēšanas vai aprakstīšanas, lai cik sena un vērtīga kāda glezna vai skulptūra būtu. Brocem senās akmeņi kaltās un kokā grieztās piemiņas zīmes, to uzraksti un attēli bija nozīmīgi tāpēc, ka vairumā gadījumu tie bija vienīgie lietišķie pierādījumi, kas saglabājuši atmiņā daudzus sen aizgājušo paaudžu personu vārdus un vēstija par to dzīves un nāves ritēni.⁴ Kā visticamākie pirmavoti tie bija neatsverami vērtīgi vēstures zinātnēi. Broce vēlāk, brieduma gados, nepārprotami formulēja sava darba dziļāko jēgu, uzsverot, ka “dižciltīgo ģimeņu monumenti varētu būt ļoti noderīgi ģenealoģijai”⁵, ja vien to sniegtās ziņas tiktu uzkrātas. Šī Broces krājuma daļa joprojām iepazīstama viņa atstātajos desmit “Zīmējumu un aprakstu” (*Monumente*) manuskripta sējumos⁶ un gaida izvērtējumu.

Sv. Jēkaba baznīcas plāns. 1789 (?)
Johana Kristofa Broces zīmējums. Papīrs, akvarelis, tinte. a – vieta, kur 1774. gadā tika atrasts stāvus iemūrētais cilvēks
Plan of St. James' Church. 1789 (?)
Drawing by Johann Christoph Brotze
Watercolour and ink on paper. a – the place in the church, where the immured upright man was found in 1774
No 1 From: LAB, *Brotze J. Chr. Monumente* VIII, 83

Tāpēc Broces klātbūtne Sv. Jēkaba baznīcā bija likumsakarīga arī šāda īpaša un satraucoša atraduma brīdī. Par to dien notikušo pavēsta vienīgā zināmā aculiecinieka Broces piezīmes, vēstules un līdz šim nepublicētie zīmējumi, kā arī daži lietiski pierādījumi. Proti, kādā 1774. gada septembra dienā tika nojaukta fon Meku dzimtai piederošo kapeņu virszemes daļa. "Tad kārtības labad nolēma noārdīt arī pie kapeņu sānsienas [atsegt] nelielu apmēram 2½ oļeks [pusotra metra] augsto pilāru stūri pie baznīcas loga, jo tas pieklaudzinot skanējis un šķitis tukšs. Tikko mūrnieks bija izcirtis caurumu pilāra augšdaļas ieslipajā salauidumā ar sienu, viņš caurumā ieraudzīja galvaskaustu, kas no satricinājuma iekrita iekšā. Tad viņš nojauca visu pilāru un atrada skeletu zīda tērpā, kas ticis stāvus iemūrēts bez zārka."⁸ Iemūrētā vīrieša ķermenī bija satrūdejis līdz par kauliem, bet apģērbs saglabājies samērā labi, un Broce to varēja sīki aprakstīt sava krājuma vajadzībām. Tekstam, kas bija ievietots manuskripta *Monumente* 1. sējuma 234. lapā, Broce deva nosaukumu "skaties grāmatas beigās" (*vide in fini libri*), tā norādīdams, ka apraksts uzskatāms par plašāku komentāru iesējuma iekšvākos ielīmētajiem tekstiliju fragmentiem – auduma gabaliņiem no iemūrētā cilvēka apģērba. Broces rakstītās piezīmes *Monumente* 1. sējumā nav datētas, tāpēc par to tapšanas laiku var spriest visai aptuveni. Zināms, ka viņš vēlējies pirmajā sējumā apkopot 1773.–1789. gadā savāktos materiālus, bet rokraksts un uzrakstījuma veids, teksta saturs un atrašanās vieta sējuma beigās daļā mudina domāt, ka tīrrakstā piezīmes par šo atradumu tapušas aptuveni desmit gadus vēlāk, tāpat ap 1785.–1789. gadu, bet vēlreiz papildinātas 1791. gadā ar ziņām par citiem radniecīgiem gadījumiem.

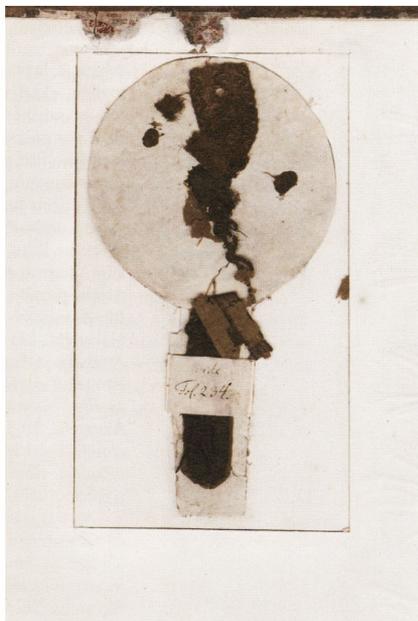
Tomēr uz karstām pēdām par saviem iespaidiem un vērojumiem notikuma aculiecinieks vai aculiecinieki bija izteikušies vēstulēs. Pateicoties kādai no tām, varēja tapt pirmā publikācija, kur minēts Sv. Jēkaba baznīcā stāvus iemūrētais cilvēks. Šis apraksts 1776. gadā ievietots prētunģi vērtētās un kritizētās Gustava fon Bergmaņa (*Gustav von Bergmann*, 1749–1814) grāmatas *Geschichte von Livland* nodaļā par Sv. Jēkaba baznīcu.⁹ Te vienīgo reizi fiksēts arī atraduma brīdis – 1774. gada septembris. Bergmanis, kas tolaik dzīvoja Āraišos un kalpoja tur kā draudzes mācītājs, atstāsta, citē un komentē kāda vārda nenosaukta autora vēstuli, kurā precīzi aprakstīts Meku kapeņē iemūrētā cilvēka apģērbs. 1774. gada 1. oktobrī Bergmanis pats šo ziņu pārsūtīja

prominentajam vēsturniekam Frīdriham Konrādam Gādebušam (*Friedrich Konrad Gadebusch*, 1719–1788) uz Tartu un vēstulē pavēstīja, ka "nesen Jēkaba baznīcā Rīgā atrasts iemūrēts ķermenis, kas karolu laikos ticis nolemts nāvei šādā briesmīgā veidā"¹⁰, aprakstīja iemūrētā cilvēka "spāņu parauga" apģērbus un pie reizes vaicāja adresāta viedokli, kuros laikos tas varētu būt noticis.

Domājams, ka Bergmaņa ziņu pirmavota – līdz 1774. gada 1. oktobrim uzrakstītās vēstules – nezināmais autors identificējams kā Broce, ar kuru Bergmanis sadarbojās grāmatas tapšanas laikā¹¹; tā vedina domāt Broces komentārā un Bergmaņa citētajā tekstā atrodamās analogās vēsturiskās norādes. Tomēr Broces piezīmēs darbā *Monumente* un Bergmaņa citētajā vēstulē apģērba raksturojumam lietoti vairāki atšķirīgi izteikumi un aprakstītas vēlākajos tekstos neminētas apģērba detaļas. Kamēr vēstules oriģināls nav atradies, pieļaujama iespēja, ka Bergmaņa korespondents varētu būt arī kāds cits notikuma aculiecinieks.

Teksts ar tiešu norādi uz Broci kā iemūrētā cilvēka apraksta autoru pirmo reizi publicēts 1787. gadā, t. i., 13 gadus pēc notikušā, kad jauns līdzīgs atradums Kuresāres pili Sāremā salā (1785) bija pamudinājis runāt arī par Rīgas iemūrēto cilvēku. Broce savu ziņojumu bija nosūtījis krājuma *Nordische Miscellaneen* izdevējam novadpētniekam Augustam Vilhelmam Hūpelam (*August Wilhelm Hupel*, 1737–1819), kas rakstā par Kuresāres iemūrēto cilvēku citējis Broces vēstulē teikto: "Vīrietis bijis tērpts brūnā zīdā, ar apaļu violeti zila samta cepurīti galvā, cepurītes šuves apdarinātas ar šaurām tresēm no sudraba vai zelta. Apģērbs bija brūns, tam bija spānisks piegriezums, proti, iss vamsis ar platām, iešķeltām piedurknēm un bikses, kas sniedzās augstu līdz viduklim. Pie zīda vama bija pušķi, kas sasieti no 1½ pirksta platuma robainas lentes, kura tikusi piestrādāta biežāka zīda pamatnei."¹² Broce piebildis, ka "apģērbs, šķiet, bijis melns ar baltu oderi, bet, ķermenim trūdot, dabūjis šo krāsu"¹³. Lai gan Broces komentārs *Monumente* ir nedaudz lakoniskāks, tomēr noprotams, ka viņš abos gadījumos izmantojis vienu melnrakstu.

Monumente sējumos Rīgā atrodami vēl vairāki attēli un apraksti, kas svarīgi Sv. Jēkaba baznīcas pilārā iemūrētā cilvēka kontekstā. Pirmkārt mināms Sv. Jēkaba baznīcas plāns (*Monumente* VIII, 83; zīmēts, domājams, 1789. gadā), kurā Broce pēc atmiņas atzīmējis atraduma vietu,¹⁴ kā arī fon Meku dzimtas epitāfijas attēls ar ģimenes portretējumu

Sv. Jēkaba baznīcā atrastā stāvus iemūrētā cilvēka apģērba fragmenti
Clothing details of the immured upright man found in St. James' Church
Vāku ilmes no / Cover labels from:
LAB, *Brotze J. Chr. Monumente* I

(*Monumente* III, 236) un Meku epitāfijas teksta noraksti (*Monumente* I, 74; III, 235b).

Broces iespaidā iemūrētā cilvēka apģērbu aprakstījis arī kāds vēstures interesents, kura manuskripts atrodams Latvijas Valsts vēstures arhīvā. Rīgas muitas kancelejas pārrakstītājs Johans Andreas Ēzens¹⁵ (*Johann Andreas Oesen*, 1762–1804) diez vai pats varēja būt klāt iemūrētā cilvēka atrašanās brīdī, jo 1774. gadā viņam bija tikai 12 gadu. Tomēr pirms tam trīs gadus (no 1770. gada rudens) Ēzens bija mācījis pie Broces Rīgas licejā, nepārprotami arī vēlāk bijis viņa tuvumā un labi pazinis Broces kolekcijas. Ēzena manuskriptā *Merckwürdigkeiten der Stadt-Riga*¹⁶ arī aprakstītas dažas iemūrētā cilvēka apģērba detaļas, tomēr redzams, ka Ēzens tuvu tekstam atkārtojis Bergmaņa savulaik citēto vēstules fragmentu. Tā, piemēram, bikšu aizdare ar āķiem bijusi aizmugurē, āķi sniegušies pāri pusķermenim¹⁷; ķermenim ap vidu bijusi apsīta ar zeltu greznota vēdera josta, vamzīm (jeb – kā Bergmaņa un Ēzena aprakstos – vestei) bijusi liela apkakle¹⁸. Vai Ēzenam par iemūrēto cilvēku būtu stāstījis arī Broce un parādījis savus krājumus? Domājams, noteikti, jo kā gan citādi Ēzens būtu varējis iegūt iemūrētā cilvēka apģērba fragmentus: divi zīda auduma gabaliņi tikuši uzlīmēti uz viņa manuskripta beigu vāka.¹⁹ Nu pienācis laiks atzīt, ka Broce krājēja aizrautībā varējis rīkoties visai neparasti. Kā citādi lai interpretēt to, ka viņš pats nekautrīgi sadalījis nezināmā nelielā apģērbu pa gabaliņiem, lai pēc tam daļu no tiem paturētu savai kolekcijai, bet daļu izdalītu draugiem un vēstures cienītājiem. Vispirms Hūpels saņēmis vienu rozeti, ko "konrektora kungs pats savām rokām noārdījis no apģērba"²⁰. 1799. gada decembrī kopā ar attēliem un Broces pavadvēstuli auduma gabalu no bikšu labās staras ieguva arī Eduards Filips Kerbers (*Eduard Philipp Koerber*, 1770–1850).²¹ Tomēr Broces *Monumente* 1. sējuma abos vākos ielīmēti vislielākie tekstiliju fragmenti: zīda auduma gabals un gabals no auduma lentes ar mežģīni. Var domāt, ka arī jaunais vēstures miļotājs Ēzens savdabīgo suvenīru bija saņēmis no sava skolotāja.

Savādi, bet neko vairāk par 1774. gada septembrī notikušajām

pārbūvēm Sv. Jēkaba baznīcā uziet nav izdevies. Nav saglabājušies ne būvmeistaru rēķini un kvītis,²² ne laikabiedru piezīmes. Baznīcas metrikā nav ierakstu, kas liecinātu par šādu mirstīgo atlieku atrašanu vai pārbedīšanu.

Intrīgošākie materiāli par iemūrēto cilvēku atrodami Igaunijas Literatūras muzejā (*Eesti Kirjandusmuuseum*) Tartu, kur glabājas novadpētniekam Kerberam adresēti Broces sūtījumi: ar 1799. gada decembri datētas vēstules un atraduma apraksta noraksts. Nozīmīgākais – četras unikālas *ad vivum* zīmēto Broces akvareļu kopijas Kerbera pārzīmējumā, kur redzams iemūrētais cilvēks un tā apģērbs.²³

Varētu rasties jautājums, kādēļ tik pamatīgi runāt par pilārā iemūrētā cilvēka apģērbu un tā detaļām: vai šajā stāstā būtiskāki nav citi akcenti? Vērtīgāk būtu bijis precizēt neordinārā atraduma hronoloģiskās robežas, fiksēt vēsturisko diskursu un, balstoties uz dokumentiem, skaidrot notikušā cēloņus. Tomēr arhīvu avotu klusē. Šādā situācijā izsmelšos atraduma reāliju apraksts bija vienīgais veids, kā tuvoties vēstures patiesībai. Broces rakstītie komentāri pierāda, ka viņš, velti pūloties rast pieņemamu notikuma skaidrojumu rakstītajos avotos, bija pievērsies vizuāli tveramo liecību raksturojumam un palāvējis uz paša acīm redzēto. Turpmāk kā Brocem, tā viņa sekotājiem rakstiski fiksētais kļuva par pamatvērtību un izejpunktu tālākiem pārspriedumiem. Apgaismības laika tradīcijās ieturētājā 18. gs. izskaņam historiogrāfijā dominēja vārds neizteiktis uzskats, ka vēstures patiesības atainojumā pamatslodzē ir tekstam; attēla uzdevums ir ilustrēt tekstu un atvieglot tā uztveri vai parādīt vārdiem nefiksējamo. Saprota, ka par attēlu trūkumu nebija pieņemts žēloties arī ierobežoto tipogrāfisko iespēju dēļ. Arī pats attēls var tikt novērtēts kā primārs un būtisks vēstures avots, tas spēj dzīvot neatkarīgi no paskaidrojoša teksta. Tomēr tikai avotā saspēlē dzimst objektīvas un brīžam negaidītas atziņas. Tapēc tik svarīgi uzzināt, kas bija atainots *Monumente* nepievienotajos Broces zīmējumos.

Nelielai atkāpei – jāuztīcas Kerbera precizītai, kopējot saņemtos zīmējumus, un jācer, ka viņš savas kolekcijas vajadzībām nebija paspilgtinājis vai uzlabojis Broces oriģinālos redzamo. Domājams, ka visumā Kerbers bijis korekts kopētājs; par to varētš pārliecināties, kad bijis iespējams salīdzināt oriģinālu un viņa pārzīmējumus. Būtiskākās atšķirības rodamas Broces un Kerbera akvarelēšanas manierē, figūru modelēšanas paņēmienos un otas triepienu ekspresijā: Kerbera linija ir triepiens ir daudz brīvāki, atveidi – radniecīgāki skicei.

Broces četri *ad vivum* zīmētie attēli rindojas galerijā līdzīgi momentuzņēmumiem. Divi akvareļi secīgi fiksējuši iemūrētā cilvēka atrašanas norisi būvdarbu laikā. Vienā atainota Sv. Jēkaba baznīcas telpas daļa sājoma ziemeļu (kreisajā) pusē ar pirmajiem diviem logiem, skats vērstš uz altāra pusi. Sājoma attēlojumam raksturīga jūtami saīsināta perspektīva. Redzams neliels mūrēts, bālsināts pilārs stūrī pie pirmā loga kādu brīdī pēc tam, kad mūrnieks izkalš pirmos ķieģeļus. Pēc pirmajiem cērtes cirtieniem tapušā cauruma tumšā vid galvaskauss un cilvēka stāvs līdz ceļiem. Mūrnieks pats pārsteigumā un izbilī atlēcis malā, no augšup pamestajām rokām izkritušā cērtē. Broce skaidri uzzīmējis mūrnieka apģērbu un tā darbarīkus – cērti, ķelli, koka toveri ar javu, apaļu javas paliktņi; meistaram bijis arī kāds rīks garā kātā, kam augšdaļā izliekts uzgalis ar piestiprinātu astru slotiņu (?). Attēls piedāvā iespēju novērtēt senāko baznīcas iekštelpu veidojumu – redzams logs ar rombveida sīkrūšu stiklojumu, grīda no akmeņš plāksnēm, bet fonā ieskicētas vienkāršo baznīcas solu pēdējās rindas. Attēls nosaukts: "Kads mūrnieks 1774. gadā atklāja Sv. Jēkaba baznīcā iemūrētu cilvēku" (*Ein Maurer entdeckt 1774 in der St. Jacobi Kirche zu Riga einen eingemauerten Menschen*; ŌES MB 58, Bl. 62a: Taf. XIV. Akvarelis. 19,3 x 13 cm). Kerbers akvareli signējis, atzīmējot, ka Broce zīmējis dabā (*d. [delineavit]*), bet Kerbers gleznojis (*p. [inxit]*): *Brotze ad vivum d. Körber p.*). Kerbers akvareli nav datējis; var pieņemt, ka tas zīmēts ap 1802. gadu.

Arī nākamais attēls nosaukts aprakstoši: "Sv. Jēkaba baznīcā 1774. gadā tika atrasta augsta stāvokļa persona, kas iemūrēta attēlotajā veidā" (*In der St. Jacobi-Kirche in Riga wurde Anno 1774, eine Standesperson in abgebildeten Gestalt eingemauert entdeckt*. ŌES MB 192, Bl. 53. Akvarelis. 28,3 x 18 cm). Kerbers akvareli signējis: *nach Brotze Körber p.*; arī nav datējis, tomēr domājams, ka attēls tapis krietiņi vēlāk. Pilārs

vēstures peripetijās un nonācis pie vairākiem maldīgiem secinājumiem gan par notikuma laiku, gan motīviem. Savukārt citi autori savos spriedumos balstījās uz Broces rakstīto komentāru tekstiem. Abos gadījumos pētnieki nebija varējuši pilnvērtīgi izmantot attēlu sniegtās iespējas: Broce paša redzēto un uzzīmēto aplam interpretējis, bet vēlāko autoru rīcībā attēlu vairs nebija.

Kādas ir Broces pieļautās kļūdas, un kādas ir to sekas? Pirmām kārtām tagad skaidri noprotams, ka Broce kļūdiņies, nosakot iemūrētā cilvēka apģērba rašanās laiku kā 16. gs. 80. gadus un secīgi saistot notikumu ar Kalendāra nemieriem Rīgā no 1584. līdz 1589. gadam. Tomēr attēli rāda augstāko aprindu vīriešu tērpu, kura piegriezumus un apdare raksturīga 17. gs. otrajai trešdaļai vai vidum – t. s. zviedru laikiem, kas sākās 1621. gadā. Virkne datētu dažādu tālaika portretu rāda analogas vīriešu modes apģērba detaļas. Piemēri atrodami gan Rīgā, gan citviet saglabātajā ikonogrāfiskajā materiālā. Tiesa, arī Bergmanis (un vēlāk Hūpels) atsauces uz analogajām glezniecībā un norādījis uz kādu gleznu, kas viņa laikā atradās Rīgas rātsnamā.²⁹ Te domāts kāds no tagad Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā (turpmāk – RVKM) eksponētajiem eļļā gleznotajiem grupas portreti: “Rīgas rātes sēde”, “Rīgas kases kolēģija” vai “Rīgas muitnica”. Visi darbi datējami aptuveni ar 1650. gadu, un attēlotie Rīgas rātskungi un tirgotāji tērpi melnos holandiešu stila tērpus ar raksturīgajām taisnstūra apkaklēm un baltām aprocēm, dažiem gados vecākajiem galvā arī apaļās cepurītes. Tomēr Hūpels (domājams, Broces iespaidā) aplam uzskatījis, ka tur redzami Rīgas rātskungi, kas patiešām tērpi līdzīga piegriezuma vāmžos ar šķeltām piedurknēm kā iemūrētajam vīrietim, gleznoti ap 1560. gadu.³⁰

Broce pats bija ļabi pazinis un pārzīmējis divus datētus 17. gs. vidus darbus, kuros attēloto rīdzinieku tērpi tagad nepārprotami palīdz konkrētizēt iemūrētā cilvēka modes tērpa datējumu. Pēc 17. gs. 50. gados tapušās gleznas “Siļķu krastmala” (tagad RVKM) darinātāja

Eduards Filips Kerbers. Pašportrets. 19. gs. sākums Papīrs, pastelis. Vinnu pastorāts Eduard Philipp Koerber. Self-Portrait. Early 19th cent. Pastel on paper. Vönnu vicarage

Rīgas Sv. Jēkaba baznīcā 1774. gadā atrastais stāvus iemūrētais cilvēks

akvarelī³¹ redzamajam holandiešu kungam ar viņa glāzi rokā ir brūns vāmis ar baltu apkakli un maņšētēm; vāmža šķelto piedurkņu piegriezumus, tā aizdare ar mazajām podziņām, apakšmalas rotājums ar lentēm šķiet radniecīgs iemūrētā cilvēka apģērbam. Vēl pārliecinošākas analogijas atrodamas Broces pārzīmētajā Rīgas birģermeistera Melhiora Fuksa (*Melchior Fuchs*, 1603–1678) portretā, kas precīzi datēts.³² Fuksa portretēts 51 gada vecumā, un 1654. gadā varā gravētajā attēlā³³ viņš tērpiēs greznā vāmi no gandrīz vai identa dārga auduma ar ieastu lielu ornamentu. Birģermeisteram galvā gluži līdzīga apaļa cepurīte, viņa vāzim šķeltas piedurknes, aizdare ar daudzām mazām podziņām, vāmi grezno baltas maņšetes un ar aukliņu sasieta apkakle. Zem vāmža bija uzvilks balts kreklis plātām, savilkām piedurknēm. Iemūrētā cilvēka apģērba datējumam ar 17. gs. 40. gadiem papildu argumenti rodami, ja pārliksko saglabājušos Latvijā valkātu un precīzi datētu tērpu paraugus. Piemēram, Kurzemes hercogs Frīdrihs (*Friedrich*, 1569–1642) tika guldīts zārkā ar apaļu samta cepurīti galvā; cepurīte bija piegriezta no sešām daļām, tās šuves rotāja knipeļetas mežģīnes (Rundāles pils muzeja (turpmāk – RPM) kolekcija). Hercoga cepurītes forma un apdare atbilst Broces zīmējumā redzamajam; arī Broces *Monumente* vāka ielīmētais ļabi saglabātais iemūrētā cilvēka vāmi mežģīnes ornaments visai tuvs Kurzemes hercoga Frīdriha cepurītes mežģīnēm³⁴. No zīda un zelta diegiem knipeļētu mežģīņu apdare bija arī hercoga Frīdriha samta mētelim (RPM). Kurzemes hercogienes Elizabetes Magdalēnas tērps (1649) rotāts ar rozetēm, kas darinātas no ornamentēta zīda lentes (RPM). Vairākas Broces pārzīmētās epitāfijas no Rīgas baznīcām rāda pārmaiņas augstāko aprindu rīdzinieku apģērbā no 16. gs. beigām līdz 17. gs. 70. gadiem.³⁵

Vēl plašākas 17. gs. 30.–50. gadu modes tērpu, to detaļu un aksesuāru analogijas piedāvā Eiropas glezniecība un grafika. Daudzi portreti pārliecinoši rāda Eiropas vīriešu modes apģērba vispārējās tendences.³⁶ Vērojams, piemēram, ka 17. gs. 20.–30. gados taisnstūra apkakle no balta audekla ar sasienameklām auklām nomainījusi 16. gs. beigās moderno krokoto spāņu jeb “rata” apkakli. Nīderlandē ap 17. gs. vidu vāmis kļuvis īsāks un pieguļošāks nekā 30. gados un no sniedzās tikai nedaudz pāri jostasvietai, bet bikses piegrieztas arvien garākas un šaurākas. Redzams arī, ka ap 1650. gadu Holandē vāmiem bieži izmantots grezns fakturēts audums. Uz šo vērojumu pamata samērā droši var secināt, ka Rīgas iemūrētā cilvēka apģērbs raksturīgs 17. gs. 40.–50. gadiem, anonīmais pusmūža vīrietis piederējis pie augstāka laicīgās sabiedrības slāņa – bijis visai turīgs. Viņš ticis ietērpts dārgā un greznā goda kārtā, kam raksturīgas vairākas Eiropas ziemeļu vai Nīderlandes modes apģērba iezīmes.

Dīvaini, bet Broce pats nebija saskatījis sev ļabi pazīstamos attēlos uzkrītošo vīriešu tērpu līdzību. Atliek secināt, ka viņa zināšanas par tērpu vēsturi un apģērba modes maiņu bijušas pieticīgas – gluži tāpat kā Hūpela izpratne par tēlotājas mākslas darbu datējumu. Broce maldījās, domādams, ka vīrietis tērps 16. gs. beigu spāņu stila tērpā. Teksti apliecina, ka ne Broce, ne Hūpels nepazīna audumus: vadoties pēc savas dzīves pieredzes, Broce iemūrētā cilvēka apģērba audumu nosauca par puķainu stipru zīdu (*von blumichten starken seidenen Zeuge*), savukārt Hūpels piezīmēja, kas tas varētu būt t. s. Tūras zīds – *Gros de Tour* (jeb *grosgrain*), kas oderēts ar plānu taftu. Tie ir 18. gs. rokoko laika modes audumi, kam raksturīgs uz gaiša fona izaustu spilgti krāsainu ziedu raksts. Nedaudz tuvāks patiesībai ir auduma apzīmējums Bergmaņa *Geschichte von Livland* publicētajā vēstulē un secīgi Ēzēna rokrastā: tas nosaukts par puķainu muarē (*geblühmter Mohr*), tā norādot uz auduma viņņveida faktūru. Savukārt apģērba fragmenti un attēli liek domāt, ka vāmis iz bikses šūti no cita dārga auduma – 17. gs. Francijā radīta zīda auduma drogē (*droguet*), kura reljefo tekstūru veido ritmiski kārtoti arabesku motīvi. Grūti ko pārņemst Brocem un Hūpelam; abi bija vēsturnieki autodidakti, pēc izglītības teologi un, tikai aizrautīgas intereses vadīti, kļuvuši par pētniekiem. Māksla un – vēl jo vairāk – sadzīves kultūra vai modes vēsture bija palikusi ārpus viņu interešu loka.

It kā nenozīmīgā kļūda tērpa datējumā tomēr radīja citu – daudz būtiskāku – maldu virkni, kas rezultējās ar aplamu reliģiski vēsturisku diskursu, deva vielu diskusijām un kļuva par cēloni šausmu romāna

cieniņām notikuma versijām. Visos pārspriedumos kā svarīgākais iztirzāts jautājums par dzīva cilvēka iemūrēšanas iemeslu. Tāpēc vērts pārlūkot daudzos viedokļus, kas historiogrāfijā saglabājušies cilvēka kontekstā. Domu apmaiņa risinājās 1789.–1790. gadā, tātad samērā drīz pēc jau minētās Broces un Hūpela publikācijas 1787. gadā, un, tāpat kā toreiz, tā notika Hūpela izdotā *Nordische Miscellanen* lappusēs. Savādi, ka neviens no turpmāk minētajiem autoriem ne ar pusvārdu nav pieminējis Bergmaņa *Geschichte von Livland* ievietoto pirmo, “uz karstām pēdām” tapušo iemūrētā cilvēka aprakstu.³⁷ Broce bija iemūrēto cilvēku nodevējis par kādu nelaimīgo, kas nezināmu iemeslu dēļ ticis šādi sodīts; vienlaikus viņš nepāprotami norādīja, ka biedējošajam notikumam var būt saistība ar Rīgas jezuītu darbību 1586. gadā, Kalendāra nemieru laikā.³⁸ Arī vēlāk Broces nostāja nemainījās, un viņš runāja par iemūrēto kā par jezuītu sodītu ķecerī, tātad vācu tautības luterāni.³⁹ Broci, tāpat kā citus interesentus, bija tirdijis jautājums – kā noteikt atrastā vīrieša personību? Viņš pirmais centies to darīt savā komentārā (*Monumente I*, 234) un izteicis pieņēmumu, ka tas varētu būt “Kelha hronikas 377. lappusē pieminētais Fridrihsens”⁴⁰. Mācītāja Kristiāna Kelha (*Christian Kelch*, 1657–1710) “Vidzemes hronikas” izdevumā minētajā lappusē lasāms šāds teksts: “Ap 16. gs. 80. g. kādam Trogu kungam (*Herr von Trogen*) nodots dižcilvēgs, bagāts un godīgs namnieks, vārdā Dīterihs Fridrihsens, lai tas rīkotos ar viņu pēc patikas. Rīgas rāte neko nedrīkstējusi iebilst.”⁴¹ Citētā frāze tika uzrakstīta Tallinā ar ievērojamu laika distanci – vairāk nekā 100 gadus pēc tolaik Rīgā notikušā – un radījusi leģendu Broces interpretācijā par augstdzimušo un bagāto rīdzinieku Fridrihsenu, kas 16. gs. beigās sodīts; šis nelaimīgais ticis dzīvs iemūrēts Sv. Jēkaba baznīcā. Broces piezīmes un vēstules atklāj, cik konsekventi viņš vēlējies saistīt Rīgas iemūrētā cilvēka likteni ar Kelha hronikā minēto notikumu. Tas uzsvērts vairākkārt; visbeidzot Broce to piemin 1799. gada decembrī rakstītajā vēstulē, kas pavada Kerberam nosūtītos zīmējumus: “Domāju, ka esmu jau iepriekšējā vēstulē Jums norādījis uz vietu Kelha hronikā, kurā, atsaucoties uz toreiz dzīvojušo Lorencu Milleru, teikts, ka pilsēta jutusies apspiesta. Un poļu pārvaldes sākumā kāds ievērojams vīrs, vārdā

Fridrihs, nodots kardinālam un gubernatoram Radzivilam, lai tiktu sodīts ar miesas sodu. Vai tas nevarētu būt tas pats?”⁴² Redzams, ka Broce turpinājis iedziļināties iemūrētā cilvēka noslēpumā un tagad norādījis arī uz Tallinā dzīvojušā hronista Kelha ziņu avotu. Tas ir Kurzemes hercoga padomnieka Lorenca Millera (*Laurentius Müller*, ?–1598) darbs “Poļu, Vidzemes, moskoviešu, zviedru un citi stāsti”⁴³, un tajā tiešām minēts arī Fridrihsens. Tomēr šajā gadījumā Broces spriedumi ir apstridami. Viņa autoritāte bijusi tik ievērojama, ka ne viņa dzīves laikā, ne – vēl jo vairāk – vēlāk neviens nav pūlējies aptuveno norādi pārbaudīt *de visu*. Kritiski ieskatoties minētajā pirmavotā, jāsecina, ka iemūrētā cilvēka sakarā Millera teksts nespēj sniegt neko patiesi nepārprotamu, tas vēsta vien par Polijas karaļa Stefāna Batorija un rīdzinieku konfliktu 1572. gada 7. aprīlī (kā arī citās reizēs vēlāk) reliģijas un tiesību jautājumos. Lai izklaidētu gadsimtiem ilgušos maldus, vērts tagad šo tekstu iespējami precīzi atkārtot. Millers vēsta, kā Stefāns Batorijs pieprasījis, lai Rīgas sindiks nodod karalim Sv. Jēkaba baznīcas atslēgas, un kā sindika klātbūtnē jezuīti ieņēmuši Jēkaba baznīcu, neraugoties uz draudzes lūgumiem un ceļos krišanu, tā iedragādami uz Rīgas pilsētas statūtiem un privilēģijām balstīta ticības brīvības principu. “Un tā, neraugoties uz likumīgiem pamatiem (*contra fidem iuratum*), tika salauzta Rīgas brīvība reliģijas lietās. Arī pārvaldes lietās (*in politicis*) notika viens pārkāpums pēc otra, kā toreiz, kad ievērojamais, bagātais, godājamais pilsonis (vai namnieks), saukts Diriks Fridrihsens, uz viltus apmelojumu pamata (*falches erdichtes*) pretēji pilsētas privilēģijām tika

Melchiora Fuksa portrets 51 gada vecumā. 1654

Johana Kristofa Broces akvareļi pēc Volfganga Hartmaņa gravīras. 18. gs. 70. gadi
Portrait of Melchior Fuchs, aged 51. 1654. Johann Christoph Brotze's watercolour after
Wolfgang Hartmann's engraving. 1770s
No / From: LAB, *Brotze J. Chr. Monumente I*, 235

Zīda rozetes no Kurzemes hercogienes Elizabetes Magdalēnas tērpa
Silk rosettes from the garment of Elisabeth Magdalena, the Duchess of Courland
1649. RPM

nodots kungam no Trogu [dzimtas], lai tas varētu rikoties ar to pēc savas patikas; par to gan rāte nevarēja vērsties pie karaļa, lai tas ar labu gribu [šo spriedumu] atceltu: tie bija tik uzdrošinājušies ķēniņam atgādināt par savām brīvībām.⁴⁴ Tātad teksts vēsta par vairākiem savstarpēji nesaistītiem notikumiem un nekādi neliecina par iepriekšminēto Fridrihsenu turpmāko likteni; stāsts nav arī saistāms ar kāda cilvēka iemūrēšanu Sv. Jēkaba baznīcā. Millers vēsta vien par poļu varas patvaļu, kas nerespektēja Rīgas likumus. Tāpēc mēģinājums identificēt Fridrihsenu ar 1774. gadā atrasto cilvēku būtu pilnīgi noraidāms. Jāpiebilst, ka šis Broces minējums vēlāk ticis bieži atkārtots un, ceļojot pa dažādiem Rīgas vēsturei veltītiem apcerējumiem, iesakņojies arī Broces "Zīmējumu un aprakstu" komentārā⁴⁵; tas ticis pieminēts arī visai nesen⁴⁶.

Broces iespaidā Hūpels 1787. gadā jautājuma formā bija izteicis minējumu, ka iemūrētais varētu būt kāds nemieru laikā vai agrāk pēkšņi pazudis rātskungs, tā interpretēdams notikumu kā slepenu noziegumu. Drīzumā savus apsvērumus izklāstīja divi pazīstami Vidzemes vēstures pētnieki – Ludvigs Augusts fon Mellīns (*Ludwig August von Mellin*, 1754–1828) un Johans Kristofs Švarcs (*Johann Christoph Schwartz*, 1722–1804). Mellīns atzīmēja, ka cilvēku iemūrēšanas gadījumi Vidzemē nav retums⁴⁷, un runāja par seno nodarījumu ētisko aspektu: cilvēku iemūrēšana pierāda, cik cieši reliģiozitāte jeb svētulība (*Bigotterie*) saistīta ar cietsirdību un šausmām⁴⁸. Kad 1790. gadā viedokli iemūrēto cilvēku jautājumā izteica pieredzējušais jurists Švarcs, kas vienlaikus bija arī Livonijas tiesību vēsturnieks, emocionāli tonētajiem Hūpela un Mellīna pārspriedumiem pievienojās juridiski historiogrāfiska versija⁴⁹, kuras autors ar respektējamu loģiku atspēkoja iepriekš izteiktos spekulatīvos minējumus. Tāpēc vērts pakavēties ilgāk pie Švarca uzskatu atferēderuma. Nesaskaatīdams dzīvu cilvēku iemūrēšanai nekādu precedentu Livonijas tiesu praksē⁵⁰ un likumdošanā, viņš noraida uzskatu, ka iemūrēšana varētu būt soda mērs⁵¹. Arī Švarca argumentācija balstīta uz iemūrēto cilvēku apģērbu un notikuma vietas novērtējumu. Švarcs norāda, ka abi iemūrētie vīriši bijuši tērpti izmeklētās un dārgās, augstai kārtai piederīgās drānās, pilnībā komplektētā goda kārtā. Tāpēc nav iespējams noticēt, ka pretēji veselajam saprātam un vispārējam ierāžam sodāmajam būtu atļauts paturēt šādu lepnu apģērbu. Radikāli noraidāms arī viedoklis, ka baznīca varētu būt izvēlēta kā sodīšanas vieta. Smagos noziegumos apsūdzētam noziedzniekam nāvesodu izpildīja pie karātavām vai uz rata, un parasti tika noliegts viņu apglabāt pat vistālākajā kapsētā, sodītajam "nebija citas kapavietas kā mēslainē un līdzās karātavām"⁵².

Engelbrehta fon Meka un Katarīnas Gillensērnas ģimenes epitāfija Sv. Jēkaba baznīcā 1677. Johana Kristofa Broces akvareļi. Ap 1774 Family epitaph of Engelbrecht von Meck and Catharina Gyllenstierna in St. James' Church. 1677. Johann Christoph Brotze's watercolour. C. 1774 No / From: LAB, *Brotze J. Chr. Monumente III*, 236

Notikušo Rīgas Sv. Jēkaba baznīcā būtu neiedomājami traktēt arī kā slepenu noziegumu. Vispirms Švarcs uzsver, ka baznīcā šādu noziegumu nevar izdarīt nevienš cits kā draudzes mācītājs. Ja nu to nav darījis garīdznieks pats, tad noziegums realizēts ar mācītāja ziņu un piekrišanu, un šādā gadījumā būtu notikusi ne tikai slepkavība, bet arī neiedomājama Dieva zaimošana.⁵³ Turpmāk Švarcs ar jūtamu ironiju komentē Broces un Hūpela mājienu par jezuītu saistību ar slepenībā veikto vīrieša iemūrēšanu, vaicādam: "Ja arī no jezuītu uzņēmīgā gara varētu visu ko sagaidīt (...), vai tad tie spētu demonstrēt tik lielu negudrību, vienkāšu nepiesardzīgumu un [savam] noziegumam izvēlētos baznīcu. Vai tie nespētu paredzēt, ka kāds no baznīcu apmeklētājiem draudzes locekļiem ievēros no jauna uzņēmēto pilāru, ja vienlaikus zināms par kādas ievērojamas personas pazūšanu, uzminēs iesmeltu un atklās notikušo? (...) pie tam jezuītiem netrūka pazemes velju un pagrabu, kur šādu tumsas darbu varētu īstenot slepenībā."⁵⁴ Švarcs meklēja motivāciju anonīmi vīrieša pasaules uzskatā, uzliktodams notikušo kā indivīda neordināras reliģiozitātes izpausmi un paša labprātīgu izvēli. Nātiešus pierādījumus par šādu precedentu Rīgā Švarcam sniedza 1455. gada Debesbrauksēšanas dienā rakstītā Rīgas rātes ziņojuma⁵⁵ fragments, kas vēstīja par kādu krietnu un ticīgu (*von guden levende und von guder hoevischen handlung*) vīru, vārdā Heinrihs, kas bija izteicis rātei lūgumu: viņš vēlējās tikt iemūrēts, lai savu dzīvi vadītu vientulībā, nošķirtībā no laicīgās pasaules un lūgšanās, nodotu sevi Dieva žēlastībai un turpmāk pārtiktu no labu ļaužu ziedojumiem⁵⁶. Par iemūrēšanas vietu rāte vienojās ar Rīgas minoritiem, kas labprāt atbalstīja Heinriha nodomu; vēl bija jāieģurst arī Rīgas arhibīskapa piekrišana. Nav zināms, kas norisinājās tālāk un vai Rīgas arhibīskaps deva atļauju, tomēr Švarcam minētās gadījums bija apliecinājis būtisku domašanas paradīgu klātbūtni vēl viduslaiku Rīgas reliģiskajā dzīvē. Teksts vēstīja par galēju askēzes izpausmi, kas pāraguši kristīgā martīra pārliecībā; pie tam nodoms bija guvis klēra atbalstu. Ja atsevišķos gadījumos dzīvu cilvēku iemūrēšanai patiešām būtu bijis šāds iemesls, baznīca tai būtu visatbilstošākā vieta: iemūrētā ticības asinsliecinieka klātbūtnē spētu pārliecināši uzrunāt draudzi, lai "stiprinātu un kuplinātu dievkalpojumu"⁵⁷. Baznīca, ap kuru vīrus sava vietējā *legenda aurea*⁵⁸ personāža oreols, drīzumā varētu kļūt par svētceļotāju mērķi. Švarca izteiktā hipotēze ir vērā ņemama, un ar šādu pieņēmumu domu apmaiņu varētu arī sekmīgi noslēgt.⁵⁹ Jurista Švarca argumenti liecina par labu vismaz Kuresāres pils pagaba velvē iemūrētā cilvēka noslēpuma atmiņumam. Lepnā krēslā pie galda sēdošais greznī tērptais vīrs ar zobenu pie jostas tiešām varētu būt 16. gs. pēdējā ceturkšņa dižciltīgs reliģiozs askēts – ne velti viņam bijis līdzī rožukronis, bet uz galda tika atrasta aprakstīta papīra lapa. Iespējams, ka, viņa labprātīgo lēmumu atbalstot, tam līdzī dots arī maize, krūze ūdens un gaismeklis, kas atveģlotu pēdējās stundas.⁶⁰ Tomēr Rīgas gadījumā šī versija zaudē ticamību pēc iepazīšanās ar Broces zīmējumiem (noprotams, ka savulaik Švarcs tos nebija redzējis): skaidrs, ka Sv. Jēkaba baznīcā iemūrētā persona nav dzīvojuši 15. gs. vidus vai 16. gs. 80. gadu katoliskajā vidē, kas varētu ticības vārdā stimulēt pašupurēšanās vēlmi. 17. gs. pirmās puses luteriskās Rīgas reliģiozitātes izpausmes saglabājušās gan izcilā sprediķotāja Hermaņa Samsona (1578–1643) runās, gan daudzajās rīdzinieku dzīves gājumu apcerēs⁶¹. Lielā vairumā atrodami teksti neliecina par analogiem svētuma ideāliem. Pilnīgi neiedomājams ir arī oficiālo baznīcas aprindu *ex catedralis* atbalsts martīra nodomam, ko pēc zviedru likumdošanas varēja traktēt kā pievēršanos katolicismam un ķecerību. Papildus jāņem vērā, ka kopš 1621. gada Sv. Jēkaba baznīca jeb *Sanct. Jacobi Kyrkia* bija tieši pakļauta Zviedrijas kronim un 17. gs. vidū "kroņa baznīcas" sakristejā izvietota arī Karaliskās virskonsistorijas sēdekli. Versija par kādām slepenām un noziedzīgām darbībām šajā baznīcā zviedru laikā nebūtu akceptējama.

Tāpēc Broces attēlu sērija mudina uzdot vēl kādu jautājumu. Vai patiešām Sv. Jēkaba baznīcā atrastais vīrietis ticis iemūrēts dzīvs?

Broce uzzīmējis taini stāvošu figūru ar simetriski novietotām rokām un kājām. Ja pilārā būtu ticis iemūrēts dzīvs cilvēks, tad lēnas un mokošas agonijas gaitā viņš nebūtu spējis palikt nekustīgs, tam būtu jābūt kaut nedaudz nosliegšams uz sāniem vai salikušams uz priekšu. Tātad pilārā iemūrēts jau nedzīvs ķermenis. Turklāt netaisni bijis ietērpts pēdējām

godam piemēroti, tā, kā to paredz bēru rituāls. Šo funerāliju tradīciju fiksē gan 17. gs. dievkalpojuma kārtību reglamentējošie norādījumi, gan rātes apstiprinātie greznības noteikumi, tā atspoguļojas pat tālaika bēru dziesmās. Atbilstoši Rīgā lietojamo baznīcas tekstu rokasgrāmatai kapā guldīšanas brīdī bija paredzēts dziedāt Johana Hermaņa Šeina (*Johann Hermann Schein*, 1586–1630) komponēto bēru korāli *Hoert auff mit Traur'n und Klagen*⁶², kas bijis īpaši iemīļots Trīdesmitgadu kara posta laikos. Korāļa teksta pirmavots ir Aurelija Prudencija (348–ap 413) sacerētā latīņu himna *Jam moesta quiesce querela* (“Klusiniet vaimanas, aizturiet asaras”). Bēru korāļa vāciskotajā lokalizējumā lasāms: *Er ist gestorben als ein Christ / Sein Tod ein Gang zum Leben ist. / Der Sarg und Grab drum wird gezeirt / Der Leib ehrlich begraben wird / Dass wir glauben, er sey nicht tod! / Er schläfft und ruhet sanfft in Gott. (...) Der Leichnamhm der jetzt liegt und starrt / Der wird gar bald in schneller Fahrt / Schweben in Lüfften unbeschwert / Gleich wie die Seele leicht hinfahrt*⁶³ (“Viņš nomiris kā Kristus, / Tā nāve ceļš uz dzīvi ir. / Viss zārks un kaps greznots būs, / Ar godu viņa miesas apglabās, / Jo ticam mēs, ka viņš nav miris, / Viņš guļ un maīgi Dieva mierā dus. / Līkšs, kas tagad guļ un dēd, / Drīz vien straujā gaitā / Gaisos bez svara pacelsies, / Gluži kā dvēsele viegli aizlidos”). Korāļa teksts vēsta, ka netaiķu drāņu grezumam bija sen izprasta simboliska jēga. Ticības apliecinājuma dogma par augšāmcelšanos pēc nāves un stāšanos Dieva Tā Kunga vaiga priekšā kristietim ir neapstrīdama realitāte, situācija, kurai cienīgi jāsgatavojas. Bēru rituālam izvēlētais netaiķu goda apģērbs bija šīs pārliecības apstiprinājums un piezēmēta, līdz hipertrofijai konkretizēta izpausme. Sv. Jēkaba baznīcā stāvus apglabātā vīrieša tērps to skaidri apliecina. Un šāds secinājums izraisa vēl virkni jautājumu, kas saistīti ar nāves un funerāliju diskursu un risināmi iemūrētā cilvēka sakarā.

Meklējot atbildes, atkal nākas atgriezties Sv. Jēkaba baznīcā, vietā, kur bijis pilārs ar iemūrēto cilvēku. Ja Broces rakstīto saprot burtiski, pilārs bija atradies fon Meku dzimtas kapenēs (tātad to iekšpusē), tāpēc arī pilāru varēja atklāt tikai tad, kad 1774. gada septembrī kapeņu virszemes velves jau bija nojauktas. Tiesa, līdz šim neviens pētnieks nav pieļāvis domu, ka anonīmajam vīrietim ir kāda radniecīga saistība ar Mekiem no Vidzemes. Tomēr – vai gandrīz neapstrīdami skaidrā situācija nerosina meklēt nezināmo iemūrēto netaiķi starp šai ģimenei piederīgajiem?

Tam par labu liecina vairāki argumenti. Droši zināms, ka vieta Meku ģimenes kapenēm tika iepirkta 1676. gada martā, kā to vēlējas Suntauz māiņas īpašnieka Engelbrehta fon Meka atrainne Katarina Gillenšerna⁶⁴, pēc tautības vicedriete. Baronese (jeb brīvkundze) Gillenšerna bija Zviedrijas viceadmirāļa meita, kuras priekšteču vidū bija kāda zviedru princē. Pēc Suntauz māiņai 1641. gada 15. martā nosvinētajam lepnajam kāzām ar 22 gadus veco zviedru armijas kapteini Engelbrehtu fon Meku Gillenšerna pārcēlās uz Suntauziem un vēlāk kļuva par lielas ģimenes māti. Dzimtas apbedījumu vieta drīz tika iezīmēta ar greznu epitāfiju, kurā Golgātas ainas fonā bija redzamas 16 Meku ģimenes personas; epitāfijas teksts vēstīja, ka to “1677. gada 3. jūlijā Dievam par godu likusi uzstādīt augstdzimusi brīvkundze Katarina Gillenšerna saviem abiem mirušajiem laulātajiem vīriem, Pērnavas vietvaldim un Kokneses apriņķa zemes tiesnesim Engelbrehtam fon Mekam un Rīgas apriņķa zemes tiesnesim Oto fon Fitinghofam, par pastāvīgu piemiņu un tad sev un saviem pilntiesīgiem mantiniekiem”⁶⁵. Epitāfija izgatavota tūlīt pēc Oto fon Fitinghofa un viņa pameitas Barbaras apbedīšanas 1677. gada 21. jūnijā. Protams, var iedomāties, ka neliels, ērmīgais pilārs stūrī bijis jau agrāk un to neviens nav ievērojis – ne kapeņu īpašnieki kā būves iniciatori, ne (atsķirībā no 1774. gada) arī tie mūrnieki, kam 1677. gadā kapenes bija jābūvē. Šajā gadījumā pat zūd cerības jebkad noskaidrot ko vairāk par stāvus iemūrēto 17. gs. pirmās puses apģērbā tērpto netaiķi. Zināms tikai, ka Zviedrijas kronim pakļautajā Sv. Jēkaba baznīcā guldīti daudzi karaļa pavalstnieki (tur bijusi arī zviedru draudze), tostarp vairākas augstas zviedru armijas militārpersonas un ierēdņi. Sv. Jēkaba baznīcas metriku grāmatas sāktas rakstīt tikai 1668. gadā,⁶⁶ tāpēc grūti ko vairāk uzzināt par pirmajos trīdesmit zviedru laika gados apglabātajiem. Palīdz vēl Broces zīmētās 17. gs. pirmās puses epitāfijas ar uzrakstiem un kapaplāksnes ar bruņās tērpto vīru atveidojumiem.⁶⁷

Ja atsakās no mēģinājuma identificēt iemūrēto ar kādu no fon Meku vīriešiem, atliek izvirzīt nepierādāmu minējumu, ka stāvus iemūrētais bijis kāds zviedru dižciltīgais.

Atkāpei. Apgaismības laikmeta izskaņā ar nelielu laika atstarpī⁶⁸ atkārtoti tika realizēta Rīgas seno baznīcu “balsināšana un pārbūve” (*Ausweisung und Reparatur*). Racionāli argumentēto darbību iznākumā radušos zudumu apjoms pat grūti apjaušams un precizējams. Kapakmeņi, ģerboņepitāfijas, sēru karogi un kapenes gadsimtiem bija baznīcas sakrālās telpas neatņemama sastāvdaļa, kas veidoja īpašu noskaņu un fascinēja ne tikai kā krāšņi koktēlnieku, gleznotāju un akmeņkaļu meistardarbi. Tīri izbalsinātās baznīcas skumjā pieticība saprotama

Augsā: Silķu krastmala Rīgā. Ap 1650. Johana Kristofa Broces akvarelis pēc eļļas gleznas
Above: The Herring Embankment in Riga. C. 1650. Johann Christoph Brotze's watercolour after an oil painting. No / From: LAB, *Brotze J. Chr. Monumente IV*, 60

Lejā: Rātskunga Johana fon Kokena-Grinblata (†1656) ģimenes epitāfija Rīgas Doma baznīcā. Johana Kristofa Broces akvarelis. Ap 1786
Below: Family epitaph of town councillor Johann von Kocken-Grünblat (†1656) in the Dome Church in Riga. Johann Christoph Brotze's watercolour. C. 1786
No / From: LAB, *Brotze J. Chr. Monumente III*, 167

vien tad, kad izdodas būt dievnamā, ko nav skārusi labiekārtoāju piekābta roka; aizbruņģis piemērs tam ir epitāfijām un kapakmeņiem piesātinātā Tallinas Doma baznīca. Vēl būtiskāks robs ar tālākejošām sekām tika iecirsts garīgajā dimensijā. Agrāk, ienākot baznīcā, katrs varēja savām acīm redzēt un ticībā apliecināt, cik patiesi te Dievs manifestējās kā Kungs pār dzīviem un mirušiem, varēja nepastarpināti izjust savu Dieva mierā dusošo tuvnieku klātbūtni, dzimtas pēctecību un pārdomāt nenovēršamo laika plūdumu, saistot pagātni, tagadni un nākotni; tā vēl 100 gadus vēlāk Sv. Jēkaba baznīcas virsmācītājs Kristiāns Augusts Berkhols (*Christian August Berkholtz*, 1805–1889) ar personīgu sāpi raksturoja 18. gs. Rīgas baznīcām nodarīto⁶⁹. Līdz ar necienīgi aizvāktajiem memoriālajiem pieminekļiem pagaisa atmiņas par daudzām nozīmīgiem pagātnes cilvēkiem, un visbeidzot pilnētas senajā kultūratmiņas telpā sāka valdīt sauss pragmatiskums. “Jo patiesi, celtnes īstenais skaistums nav atrodams akmeņi un zeltījumā. Tās skaistums ir ēkas vecumā, tajā dziļajā nozīmīgumā, skarbu pārdomu un noslēpumaina līdzpārdzīvojuma izjūt, kas sajūtama sienās, kuras tik ilgi apskalojuši cilvēces esamības viļņi. (...) Tikai tad, kad ēka apgaus ar vēstījumiem un tiks svētīta ar cilvēku darbu, kad tās sienas kļūs par ciešanu lieciniecēm, bet kolonnas apvēršos nāve, – tikai tad (...) celtnē iegūs runas dāvanas un dzīvību.”⁷⁰ Rīgas baznīcas arhitektūras atmiņas lāktura gaisma bija kļuvusi blāva.

Ja tomēr uzdrošinātos saistīt stāvus iemūrēto netaikā ar Meku dzimtu, tad veidojas vēl kādas versijas. Broce bija norakstot saīsinājis epitāfijas garo tekstu, koncentrējoties uz biogrāfiskajā aspektā svarīgāko. Tomēr pilnais Gillensērnas un Meku epitāfijas teksts bija saglabājis Vidzemes bruņniecības arhīvā Ceignera (*Zeigner*) norakstā. Šis teksts gandrīz pilnībā publicēts 1913. gadā iznaukušajā Haraldā Langes (*Harald Lange*) skrupulozi izstrādātajā Meku ģimenes dokumentu apkopojumā.⁷¹ Noraksts fiksē visai svarīgu informāciju, ko nemiņ Broce. Proti, kapenes bija likusi celt Suntažu fon Meku dzimtai piederīgā Katarīna Gillensērna sev, saviem tuvniekiem un mantiniekiem atbilstoši 1676. gada 4. marta pirksanas dokumentam⁷²: *Diese begräbnis hatt die vollgeb. frau baronin Catharina v. Guldenstern, geb. freiherrin von Lindholm, erbfrau zu Sontzel, Absenau und Nibble gebauhet, (...) vor sich und alle iher leibeserben und ernehmer zu gebrauchen, laut darüber habenden kauffbrief, so geschenen und gegeben d. 4. Martii 1676*⁷³. Epitāfijas teksts ļauj izteikt pieņēmumu, ka pilārs iemūrētajam cilvēkam varētu tikt veidots arī pēc tam, kad Katarīna Gillensērna bija iepirkusi vietu Rīgas Sv. Jēkaba baznīcā un likusi tur būvēt kapenes, tātad 17. gs. 80. gados un vēlāk. Tikpat hipotētiski varētu pieņemt, ka saskaņā ar baroneses izteikto novēlējumu uz viņas dzimtas kapenēm Rīgas Sv. Jēkaba baznīcā pārvietots kāds agrāk un citur apbedīts ģimenes loceklis. Mirušo tuvnieku mirstīgo atlieku *post factum* pārvietošana uz ģimenes kapenēm 17.–18. gs. nebija nekas neparasts.

Pieminekļa izpētes un būvēstures rosināto izklāstu nākas papildināt ar kultūrantropoloģiskiem un sociāliem akcentiem, cerot, ka Raskina piesauktā patiesības lāktura gaismā iespējams racionāli skaidrot un izprast seno notikumu Sv. Jēkaba baznīcā. Rūpīgi ieskatoties ģeoloģiskos materiālos un pētot dzimtu vēstures, atskārstams, ka zviedru laiku augstāko aprindu dzīvesveidam un tradīcijām piemēta daudzdas mazināmas un pat mulsinošas izziemes. Arī bēru un apbedīšanas rituāliem. Mūsdienās grūti izprotama šķiet 17.–18. gs. ierastā situācija, kad aizgājēja nāves brīdī un bēru dienu šķīr daudzdas mēnešos un pat gados mērāms laika nogrieznis. Tā noticis ne vienu vien reizi arī Meku ģimenes vēsturē. Piemēram, Katarīnas Gillensērnas otrais vīrs apbedīts Sv. Jēkaba baznīcas kapenēs divus gadus un četrus mēnešus pēc nāves. Bet vēl pirms dzimtas kapēņu izbūves uz Rīgu pārvests un svīnīgi apglabāts viņas pirmais vīrs. Raunas pilī 1665. gada 22. janvārī mirušā Cēsu apriņķa zemes tiesneša Engelbrehta fon Meka (dz. 1619) pišļi Rīgā apbedīti Kristus mēneša 19. dienā – tātad decembrī, kad pēc nāves apritējuši jau gandrīz pilni 11 mēneši⁷⁴. Var pieņemt, ka tieši viņš kā zviedru karaļa iecelts ierēdnis bijis pirmais no Meku dzimtas, kas apbedīts kroņa baznīcā.⁷⁵ Tad kļūtu ļabi saprotams iemesls, kāpēc atraitne Gillensērna vēlāk tieši tur vēlējās izveidot dzimtas kapenes. Sv. Jēkaba baznīcas metrikā atrodams arī ieraksts, ka 1731. gada 9. aprīlī dzimtas kapenēs pārbedīta Ēriha Johana fon Meka sieva

Elizabete Gertrūde Klota fon Jirgensburga. Dzimtas vēsture liecina, ka viņa mirusi apmēram 20 gadus agrāk un tolaik tikusi apglabāta Rīgas Doma baznīcā.⁷⁶

Minētie un daudzi citi nemiņēti fragmentāri atrodami fakti par tam laikam ierasto ilgi novlincīnāto mirušo apbedīšanu uzvedina netaktiski jautāt: kur bija atradies netaikis starplaikā, un kā ar to apgājās? Un vai tikai netaikā iemūrēšana stāvus bez zārka nav bijusi nepieciešama kā īslaicīga pagaidu apbedīšanas forma? Tiesa, ekstraordināra un nepieņemama pat tiem laikiem. Mirušo izvadīšanu un apbedīšanu visai strikti reglamentēja baznīcas likumdošana. Ne velti 17. gs. gaitā vairākkārt pārstrādātā un papildinātā Vidzemes “Baznīcas kārtība” (*Kirchen-Gesetz und Ordnung*) brīdina par lielu naudassodu tiem, kas pārkāpuši minētos likumus. 1686. gadā apstiprinātās “Baznīcas kārtības”⁷⁷ 18. nodaļas⁷⁸ “Par kristīgu apbedīšanu” 4. punktā teikts: “Neviens liķis nedrīkst stāvēt neapglabāts vairāk nekā pusgadu, ja ilgāki turēšanai nav bijuši kādi īpaši atnaisnojoši iemesli. Nelagais paradums apglabāt mirušos patvaļīgi un tos bieži atstāt neapglabātus pilnīgi jāizliezd, kā arī tas, ka tie, kas vienā vietā apglabāti, tiek atkal svīnīgi (*mit Process*) citur kapā guldīti; tas apliekams ar iepriekš minēto sodu”⁷⁹, t. i., nomaksājot 500 dālderus baznīcai un vēl tikpat nabagiem par labu. Tātad baznīcas kārtība tomēr pieļāva netaikā turēt neapglabātu veselu pusgadu, īpašos gadījumos pat ilgāk un fiksētā situācijā raksturota tikai kā nelāgs paradums. Šādā kontekstā visai iespējama versija šķiet, ka Sv. Jēkaba baznīcā stāvus bez zārka apglabātais cilvēks varētu būt ticis šādi patvaļīgi pagaidus apbedīts (protams, tā pārkāpjot Baznīcas kārtību), lai starplaikā sagatavotos viņa augstajai kārtai atbilstošam svīnīgam un dārgam bēru rituālam. Un tad kādu nezināmu vēsturisku vai ģimenisku apstākļu dēļ svīnīgā apbedīšana nav notikusi – tam par iemeslu varēja būt naudas trūkums vai parādi, karš un aplenkums, citu ģimenes locekļu nāve vai aizceļošana. Un netaikis palicis pilārā. Varētu arī sapsrast iemeslus, kāpēc ģimenei par to būtu bijis labāk klusēt: naudassods par baznīcas noteikumu neievērošanu bija visai iespaidīgs; šāds gadījums bija pārkāpti arī citi apglabāšanas noteikumi⁸⁰, un tas iespējams sodanādu vēl dubultotu. Pārtrūkstot zinātāju atmiņu pavedieniem, kā likumsakarīgs iznākums vēlāk sekoja pilnīga aizmirstība.

Jāpiebilst, ka jau Eduards Filips Kerbers rokkrakstā palikušajās piezīmēs⁸¹ kā vienu no mirušā jeb, atkārtojot autora citēto Bībeles tekstu, nicīgo miesu (*den Weg alles Fleisches gegangen*)⁸² iemūrēšanas iemesliem minēja slēpenu apbedīšanu svētītā vietā vai tuvāk netaikā ģimenes kapenēm. Kerbera skatījumā tas būtu varējis notikt laikā, kad pilsetai uzlikts interdiķts un visas svētdarības (tostarp arī kristīgā izvadīšana un guldīšana svētītā zemē) bija aizliegts veikt, tātad katolicisma periodā. Sv. Jēkaba baznīcas iemūrētā netaikā datējums šādu pamatojumu izslēdz.

Hipotētiski iespējama varētu būt cita versija, kam arī nav rodams apstiprinājums dokumentos. Meku dzimta Gillensērnas celtās kapenes Sv. Jēkaba baznīcā bija izmantojusi simt gadu garumā, līdz 1771. gadam, kad bija miris un tur aplabāts pēdējais Meks no dzimtas Suntažu atzara.⁸³ Ziņas par Meku dzimtu sniedz ieraksti Sv. Jēkaba baznīcas metriku grāmatās un Augusta Vilhelma Buholca (*August Wilhelm Buchholtz*, 1803–1875) Baltijas ģeoloģisko materiālu krājuma⁸⁴. Tās papildinot ar Haraldā Langes minētajiem faktiem, jāsecina, ka no 1677. līdz 1771. gadam kapenēs apbedīti 13 Meku dzimtas piederīgie.⁸⁵ Varētu izteikt vēl kādu visai riskantu pieņēmumu, ka ar laiku kapenes kļuva “pārapdzīvotas”, radās vajadzība atbrīvot vietu un kādu senāk apbedītu dzimtas pārstāvi visai ekstrēmā veidā pārvietoja uz pilāru. Ja turpina tālāk attīstīt versiju par to, ka stāvus iemūrēto cilvēku varētu identificēt ar kādu senāk, t. i., pirms 1677. gada, mirušu Meku dzimtas piederīgo, kas pārbedīts, kā visai pieņemama kandidātūra uzlūkojams Katarīnas Gillensērnas pirmais vīrs Engelbrehts fon Meks, kurš miris 1665. gadā 46 gadu vecumā.⁸⁶

Atkāpei. Vai maz iespējams izteikt no izjūtu gammu, kuras bija jāpārdzīvo tiem, kas gadu vai ilgāk pēc tuvnieka nāves nonāca saskarē ar aizgājēja mirstīgajām atliekām. Jau minētajai Katarīnai Gillensērņai liktenis bija daudzkārt vēlējis stāvēt pie savu tuvnieku zārka: no epitāfijā attēlotajiem gadu laikā 14 bērniem un diviem vīriem 1677. gadā dzīvi bija tikai pieci dēli un viena meita. Gillensērņa bija pieredzējusi, kā iznīcība pārvērs tos, kas pārceļušies pāri “nāves melnūpei”⁸⁷ (*Schwartzbach des*

Todes), un tāpēc viņas rakstītājā meditācijā par nāvi atskaņojas atmiņā neizdzēšami iegulušais: "Būs jāmirst, un es jums saku tieši, jūsu zelta matiem jāsapūst, jūsu skaidrajām acīm jāklūst par vienu no jūsu ķermeņa šausmām, jūsu smalkajai sejas ādai nāksies atsegt jūsu irstošos galvaskausa kaulus, un visam daiļjumam līdz ar jūsu ārējus pārvērtībām būs jāklūst par pišiem, putekļiem; jo jūs neesat nekas cits kā piši!"⁸⁸

Sv. Jēkaba baznīcas pilārā iemūrētais tā arī nav atklājis savu noslēpumu, bet, tā atminējumu meklējot, no gadsimtu aizmiršanas rēģainās krēslas divi arhitektūras gaismekļi – patiesības un atmiņas lākturi – negaidīti ir izcēlušies citās, arī aizmiršanas dzīves metus: tā ir pirmā sieviete rakstniece Vidzemē. Nomaļajā Suntažu muižā pārsteidzošā gandrīz 800 lapušu apjomā sarakstītais darbs par dvēseles ziedināšanu *Geistliches Heil Pfaster und Seelen-Artzney in allerley Geistlichen Kranckheiten* kļuvis par raritāti.⁸⁹ Katarīnu Gillensērnū ļauts iepazīt ne tikai kā daudzdu bēdu

un zaudējumu piemeklētu sievieti, ģimenes māti, atraīnīti, kas radusi mierinājumu dzīlī ticībā un vecumdienās ilgjušies pēc nāves kā visu laicīgo ciešanu un slimību remdētājas, bet arī kā izglītotu, daudz lasījušu baroka laika literāti un reliģijas filosofi. Tikai pateicoties Brocem, var ieskatīties arī viņas dzīvesgudrības un laipnības pilnajos vaibstos.

Visi šājas norisēs iesaistītie sen pārceļusies pāri nāves melnpei, paliekot neaizsniēdzami. Mirušie ir visklusākie liecinieki, un tad viņu vietā kādreiz runā tie, kas viņus interpretē. Visas versijas šo notikumu sakarā ir tikai autoru labas gribas un fantāzijas vadītas spekulācijas ar atsevišķiem nejausi uzietiem faktiem, fikcija, šķitums. Patiesība skan Jāba vārdos: "Kā mākonis izjūk un izgaist, tā arī tas, kas aizgājis mirušo valstībā, vairs nekāpij atpakaļ zemes virsū. Tas vairs otrreiz neatgriezies savā namā, un viņa dzīves vietā vairs neko nezina par viņu."⁹⁰

¹ *Рескин Дж.* Семь святой архитектуры. – С.-Пб.: Азбука-классика, 2007. – С. 266–267. Pirmizdevums oriģinālvalodā: *Ruskin J.* Seven Lamps of Architecture. – London, 1849.

² Septiņu arhitektūras lākturu jēdziena avots un simboliskā paravēle meklējama Vecās Derības tekstā par Derības šķirstu un alimā gadu: "Un iztaisi arī septiņus eļļas luksturišus un tos augšā tā pietīprīni, lai tie apgaismotu telpu, kas ir to priekšā" (2. Mozus 25: 37); latīņu val.: *Facies et lucernas septem et onas ex super candelabrum ut luceant ex adverso* (*Biblia vulgata*, Exodus 25: 37). Tātad septiņi arhitektūras lākturi (latīņu val. – *lucerna*, angļu val. – *lamp*; citos bibeļos tulkojumos latviešu valodā arī eļļas-lukturi, gaismekļi, spuldzes, spīdekļi) apgaismo telpu, kas ir ap tiem, tie pildīdināmi dievšķīpai gaismai (*lux divina*), kura apskaidro pasauli; sal. arī: "Tavs vārds ir manū kāju spīdekļis un gaismas uz maniem ceļiem" (*Psalmi* 118: 105). Raskina septiņi arhitektūras lākturi ir: Ziedoņums, Patiesība, Spēks, Skaistums, Dzīve, Atmiņa, Pazemība jeb Paklausība.

³ Krievijas Senāta rīkojums 1771. gada 24. martā (arī 17. novembrī) noteica, ka turpmāk aizliegt apglabāt mirušos baznīcās, pilsetās, ciemos, kā arī to tuvumā un ka jāierīko izēgotas kapstētas ārpusē; rīkojuma pamatā bija sanitāri apsvērumi sakarā ar mēra epidēmiju Krievijā 1770. un 1771. gadā. Vidzemē rīkojums stājās spēkā vēlāk, kad 1773. gada 23. februārī Rīgas pili to apstiprināja Vidzemes ģenerālgubernators Georgs (Džordžs) Brauns (*Georg Browne*, 1698–1792). Rīkojuma 3. punktā teikts, ka atsevišķas baznīcas to īpašniekiem jāaižmūrē; kapstētas jābūt ierīkotas līdz sešas laika beigām. Teksts publicēts laikrakstā *Rīgische Anzeigen von allerhand Sachen* (1773. – IX. St. – 4. Mārz. – S. 65–66), papildināts 1773. gada 19. aprīlī, kad noteikts, ka bez izņēmuma visiem diecīlīgajiem, kam Rīgas baznīcās pieder kapenes, tās nekavējoties pilnībā jāaižmūrē, radušies izdevumi jāsedz no pašu līdzekļiem un tam jānotiek līdz maija beigām (*Rīgische Anzeigen von allerhand Sachen*. – 1773. – XVII. St. – 29. April. – S. 130). Bet 1773. gada 30. jūlijā kapstētu iekārtošanas termiņš tika pagarināts līdz septembrim (Turpat. – 250. lpp.). Rīgas rēģis ārēja arhivā saglabājusies 1773. gada dokumenti, lēmumi un iesniegumi sakarā ar Rīgas kapsētu ierīkošanu, baznīcu kapēnu aižmūrēšanu un t. s. kļuso izvadīšanu no mājas uz kapsētu (Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 673. f., 1. apr., 207. l.). Dokumentu lielākā daļa liecina, ka Rīgas draudžu pārstāvjiem (īpaši Sv. Jēkaba draudzei) iebildumus radījis fakts, ka līdz ar aizliegumu apglabāt mirušos dievnamos un rīkot svīnīgu izvadīšanu baznīcās zaudē lielāko daļu no ienākumiem, kas nepieciešami arī ēku uzturēšanai. Kurzemes hercogistē landtāgs lēmumu saskaņā ar minēto Senāta rīkojumu pieņēma tikai septiņus gadus vēlāk, kad 1780. gada 11. septembrī nosprieda, pirmkārt, aizliegt Kurzemē mirušos apglabāt baznīcās ("lai uzturētu cilvēku veselību, nepieciešams pasargāt dzīvos no mirušo izgarojumiem"), otrkārt, gada laikā likt nojaukt kapenes (Diarium des dieses Jahr einfalligen ordinairen. Landtages (turpmāk – Diarium). – Mitau, [1780]. – S. 356–357). Tiesa, Kurzemē apbedīšanas jautājumu sāka izskatīt agrāk – jau 1778. gada septembra landtāgā (Diarium. – Mitau, [1778]. – S. 46). Mācītājs Liborijs van Bergmanis (*Liborius von Bergmann*) raksta, ka drīz pēc tam, kad apbedījumi no baznīcu kapenēm bija pārvietoti uz kapsētu, gan Sv. Pētera, gan Doma baznīcā zemgrīdas velnes tika izsūtīti ar smiltīm un ielikta grīdā, tomēr Rīgas Sv. Jāņa baznīcā tas vēl līdz 1810. gadam nav bijis izdarīts (*B-g-n* [Bergmann L. von]. Das eröffnete Leichen-Gewölbe in der Johannis Kirche // *Rīgische Stadt-Blätter*. – 1810. – Nr. 9. – 1. Mārz. – S. 82–84). Bergmanis apraksta, kā Jāņa baznīcā 1810. gadā nakti no 15. uz 16. maru stipras vētras laikā izlēlās dzīvo kapu velni sešuāis akmens, kas bija turējies tikai uz diviem dzelzs stieniem. Izpētot aspu, neaizbēto kapeni, atklājis kapakmens uzraksts: *Disse Capelle und Begrubnisse gehort disen Herren Bergermeister Franz Nienstedde und sinen Erben. Dis ist de Sten zur Dur des Grabes Anno 1590.* Francs Nienstedde līcis šeit būvējis savai dzimtai kapeni, lai Jāņa baznīcās draudzes priekšnieku tā pamudinātu vēlāk izbūvēt baznīcas kori, bet pats te nav ticis apbedīts. Kvalitatīvi mūrētājā, sausajā (bez smakas) kapenē 1810. gadā atradies viens vecāks sabrucis zārks un trīs 18. gs. otrās puses zārki (apbedīts viens vīrietis un divas sievietes, domājams, no Ahusenu dzimtas), labi saglabājusies bija jaunākās (aptuveni 20 gadu vecās) apbedītas sievietes frīzūra un zelta tresa vainags, vecākas dāmas aube ar mežģinēm, vīrieša josta un lauru lapas, bet apģērbu audumi bija saūsi. Bergmanis turpat (82. lpp.) min gadījumus, kad 40 gadu iepriekš (t. i., ap 1770–1774) Rīgas Sv. Pētera baznīcā kāda sieviete komūnijās laikā, stāvot altāri priekšā, pēkšņi iekritusi reformatora Andreasa Knopkes kapenē, kas tad vēl nav bijusi piepildīta ar smiltīm un pārsegta ar grīdu. Sieviete no pārbīja sekām vēlāk mirusi.

⁴ *Broetze J. C.* Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente. – Bd. 2. – S. 211b. (Turpmāk – *Monumente*.) Manuskripts Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā (turpmāk – LAB).

⁵ Pārskats par Livonijas epitāfijām un kapalāksnēm atrodams: *Loeffler H.* Die Grabsteine, Grabmäler und Epitaphien in den Kirchen Alt-Livlands vom 13.–18. Jahrhundert. (= Abhandlungen der Herder- und Gesselsch. und des Herder Instituts zu Riga). – Riga: Löffler, 1929. – Bd. 3. – Nr. 2–135; XXII Taf. (40 Abb.).

⁶ LVVA, 214. f., 6. apr., 117. l., 1. l.p. Kopsējumā ar nosaukumu *Diversa* sakopoti dažādi genealoģiska satura materiāli, t. sk. viena lapa Broces rokrakstā ar Rīgas Doma baznīcas kapakmeņu uzrakstiem. Teksts tapis ap 1802. gadu.

⁷ *Monumente* 10 sējumi iepazīstami arī internetā: www.acadlib.lv.

⁸ [Hupel A. W., Broetze J. C.]. Wegen zweener eingemauerten Menschen, die man neuerlich in Liefland gefunden hat: [von denen man einen 1774 in der Jacobskirche in Riga und den andern 1785 im Arensburger Schlosse gefunden] // *Nordische Miscellaneen*. 13tes und 14tes Stück / Hrsg. von A. W. Hupel. – Riga: J. F. Hartknoch, 1787. – S. 506–509. Par atradumu Sv. Jēkaba baznīcā: S. 506–507. Publikācijā citēta Broces vēstule Hūpelam.

⁹ *Bergmann G. von.* Geschichte von Livland, nach Bossuetischen Art entworfen von Gustav Bergmann, Prediger in Livland. – Leipzig: Schwickertschen Verlage, 1776. – S. 124.

¹⁰ Gustava Bergmaņa vēstule Fridriham Konrādam Gādebušam. Āraišos 1774. gada 1. oktobrī. LVVA, 4038. f., 2. apr., 1666. l., 108. b.lp.

¹¹ 1774. gada septembrī Bergmanis un Broce pavadījuši daudz laika kopā un abi bijuši nodarbināti ar zīmējumiem, domājams, gatavojojot ilustrācijas Bergmaņa grāmatai (sk. Gustava Bergmaņa vēstuli Fridriham Konrādam Gādebušam, 108. a.lp.). Broces un Bergmaņa sadarbību apliecina fakts, ka Bergmaņa apcerē ievietots 39 gravīras – heraldiski attēli, piļu un ēku skati (kopā 33 nelieli attēli, 11 no tiem attēlotas pilis un ēkas) un seši lappuses lieluma oforti uz atsevišķām lapām – darināts pēc Broces oriģinālzīmējumiem, kas dabā tapuši 1771–1772. gadā (sk. arī: Avertissement // *Rīgische Anzeigen von allerhand Sachen*. – 1774. – St. XLIII. – 27. Oct. – S. 439–440; *Bergmann G. von.* Geschichte von Livland. – S. 2, 130). Lielmācītā gravīras, kurās attēlots Meinarda monuments un arhibīskapa Brandenburģas Vilhelma kapakmens no Rīgas Doma, triju Livonijas ordeņa mestru kapakmeņi un bīskapa Andreja Patricija Nīdecka monuments no Cēsu Sv. Jāņa baznīcas, uzskatāms par Broces zīmējumu pirmo publikāciju, kas vienlaikus ir pirmā Livonijas memoriālās kultūras pieminekļu vizuālā fikscija iespiedgrafikā. Prospektu un kapakmeņu oriģinālzīmējumi atrodami *Monumente* 1. sējumā. Dīemzēl gravīres Broces zīmējums atveidojuši apvērsti un ar daudzām neprecizitātēm. Turklāt 1775. gadā Broce krātoja Bergmaņa darba subscribciju – viņam pnenumeranti varēja iemaksāt naudu par grāmatu un saņemt kvīti par to.

¹² [Hupel A. W., Broetze J. Chr.]. Wegen zweener eingemauerten Menschen. – S. 507 (Anm.).

¹³ Turpat. – 506.–509. lpp.

¹⁴ Johans Kristofs Broce. Rīgas Sv. Jēkaba jeb kroņa baznīcas plāns. [1789]. Tuša, akvarelis, tinte. Sk.: *Monumente* VIII, 83. Publicēts: *Broce J. K.* Zīmējumi un apraksti. – Rīga: Zinātne, 1992. – 1. sēj. – 370. lpp. – Nr. 161 ("a. Vieta baznīcā, kur 1774. g. atrasts stāvus iemūrēts cilvēks, sk. I. sējuma 234. lapu").

¹⁵ *Ezens J. A.* Rīga 18. gadsimtā: zīmējumi / Pārslas Pētersones teksts un zinātniskā redakcija. – Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhivs, 2003. – 216 lpp.; att. (Vēstures avoti).

¹⁶ *Oesen J. A.* Merkwürdigkeiten der Stadt-Riga, bestehend aus den vornehmsten Gebäuden der Stadt, der Kirchen.. Handschr. [Rīga, 1783–]1786. LVVA, 214. f., 6. apr., 311. a. l., 114 lp.

¹⁷ *Bergmann G. von.* Geschichte von Livland. – S. 124.

¹⁸ *Oesen J. A.* Merkwürdigkeiten... 40. b.lp.; sal. ar: *Bergmann G. von.* Geschichte von Livland. – S. 124–125.

¹⁹ Saglabājies pirmais fragments – audums (3,5 x 8 cm, nedaudz bojāts), uzlīmēts vispirms uz balta papīra pamatnes, tad uz iekšējā vāka. Otrs fragments zudis.

²⁰ [Hupel A. W., Broetze J. Chr.]. Wegen zweener eingemauerten Menschen. – S. 507.

²¹ *Koerber E. Ph.* Vaterländische Merkwürdigkeiten. Dritter Theil. Miscellaneen der Liefländischen Alterthümer mit Handzeichnungen von Eduard Körber. Handschr. [Wendau], 1802. [218] Bl.; Abb., Grav. Igaunijas Literatūras muzejs (turpmāk ILM),

ÖES MB 58. Par nosūto auduma fragmentu sk. 64.a lp.

²² LVVA apkopoti rēķini, kvitis un sarakste ar Kamerālvaldi par remontdarbiem Sv. Jēkaba baznīcā no 1711. līdz 1791. gadam (3142. f., 1. apr., 69. l.). Šajā apkopojumā trūkst jēkabbū materiālu par 1774. gadu.

²³ Tās atrodas ILM Tartu: četri atli divos Kerbera manuskriptos. Trīs akvareļi atrodami manuskriptā: *Koerber E. Ph. Vaterländische Merkwürdigkeiten*. Aprakstus par dažādiem iemūrētajiem cilvēkiem (*Beispiele eingemauerter Personen in Lief- und Ehlsand. Vorbericht*) sk. 5.ab, 6.b un 7.a lp.; teksta turpinājums – 8.b, 15.ab lp. Broces vēstules noraksts (1799. XII) un apraksts par Meku kapenās atrasto: 17.a, 61.b–64.a lp. (*Nachricht über die Auffindung eingemauerter vornehm Person in der St. Jacobi Kirche in Riga, mitgetheilt von dem Herrn Professor und Rath Brotze, einemAugenzeuge, aus dessen Briefe an mich vom Xbr. 1799*); trīs iemūrētā cilvēka attēli: 62.a, 63.ab lp. Cerurtais akvarelis redzams vēlāk nedatēta Kerbera manuskriptā, kurā apkopoti atlasīti lielformāta attēli: *Koerber E. Ph. Alterthuerer der Ostseeeprovinzen in den Abbildungen*. Handschr. [Wenda, s. a.]. ILM, ÖES MB 192, Bl. 53. Kerbers pie Vidzemes iemūrēto cilvēku tēmas bija atgriezies vēl arī mūža nogalē un Vēstures un senates pētiņai biedrības sanāksmē (domājams, 1837. gadā) nolasijs ziņojumu *Beispiele von Personen, die in Livland an verschiedenen Orten eingemauert gefunden worden*; ziņojums nav publicēts, taču reģistrēts biedrības sēdēs no 1837. līdz 1841. gadam nolosīto referātu un ziņojumu sarakstā (sk.: *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands*. – Riga, 1842. – Bd. 2. – H. 3. – S. 553. – Nr. 44).

²⁴ *Bergmann G. von. Geschichte von Livland*. – S. 125.

²⁵ Turpat.

²⁶ Gustava Bergmaņa vēstule Fridriham Konrādam Gādebušam, 108.b lp. Mašētes kā apģērba detaļa minētas vienīgi Bergmaņa vēstulē, tās labi redzamas pēc Broces darinātajos akvareļos.

²⁷ T. i., līdz 1799. gadā beigām; 8. sējumā jau atrodami 1800. gadā vākti materiāli. Ēzens raksta, ka jau (t. i., ap 1786. gadu) ir gatavi trīs sējumi, sk.: *Oesen J. A. Merckwürdigkeiten...*, 37.a lp.

²⁸ No Broces autobiogrāfiskas apceres, kas nolasīta, viņam svinīgi pensionējoties 1815. gada 16. septembrī, un publicēta: *Albanus A. Einladung zur feierlichen Amts-Niederlegung des. Dr. Johann Christoph Brotze*. – Riga: J. C. D. Müller, 1815. – S. 14.

²⁹ *Bergmann G. von. Geschichte von Livland*. – S. 124.

³⁰ [Hupel A. W., Brotze J. Chr.]. *Wegen zweener eingemauerten Menschen...* – S. 508–509.

³¹ *Vorstellung der Heringskaye in Riga circa 1650. Monumente* IV, 60.

³² *Melchior Fuchs Anno 1654 Aetatis 51 Vorstehend Portrait in klein Folio Format in Kupfer gestochen ist auf dem Rigischen Rathhaus befindlich*. Brūns akvarelis. 18. gs. 70. gadu beigās. *Monumente* I, 235.

³³ Fuksa portretu gravējis Volfgangs Hartmanis (*Wolfgang Hartmann*). Gravieris darbojies Rīgā 17. gs. 50. gados. Vilhelma Neimaņa Baltijas mākslinieku leksikonā minēti četri Hartmaņa gravēri Rīgas patriciešu un zviedru laiku amatpersonu portreti, sk.: *Lexikon Baltischer Künstler / Hg. von W. Neumann*. – Riga: Jonck & Poliewsky, 1908. – S. 62.

³⁴ *Priberga D. Senās mēģines Latvijā*. – Rīga: Zelta grauds, 2008. – 120.–121. lpp.

³⁵ Broces pārziņētās Rīgas Doma baznīcas epitāfijas: Rīgas rātskunga Teodora Rīgemana († 1593) un tā ģimenes epitāfija (1605, autoris Bērdens Bodekers, *Monumente* III, 166), Kaspara fon Tizenhauzena, viņa sievas Marijas fon Efernas († 1611) un bērnu epitāfija (autors S. Fožārs (*Faujeart*), *Monumente* III, 125), rātskunga Ludviga fon Hintelmaņa († 1643) un viņa sievas epitāfija (*Monumente* III, 163), rātskunga Johana fon Kokena Grinblata († 1656, *Monumente* III, 167) epitāfija. No Rīgas Sv. Jēkaba baznīcas – Katarīnas Gillenšernas, prec. fon Mekas ģimenes epitāfija (1677, *Monumente* III, 236).

³⁶ Salīdzinājumam izmantotas interneta piedāvātās attēlu datu bāzē *WEB Gallery of Art* (www.wga.hu). Vērts minēt ap 1626.–1627. gadu gleznoto flāma Pitera Paula Rubensa (1577–1640) dēlu portretu "Alberts un Nikolāss Rubensi" (Vaduca, Lihtenšteinas firstu kolekcija), kurā jaunākā zēna grezno vāmi un bikses rotā zīda lenšu pušķi. Rubensa skolnieka Antonisa van Deika (1599–1641) ap 1638. gadu Londonā tapušajā dubultportretā "Lords Džozons un lords Bernards Stjuarti" (Londona, Nacionālā galerija) redzams rūpīgi uzgleznots viena loida zīdas bikses, bikšu galu noslēgumu pie ceļiem veido lenšu cilpu rinda, kuras analogs ir bikšu rotājums Rīgas iemūrētajam cilvēkam. Holandiēša Fransa Halsas (1580–1666) vīriešu portretos redzami līdzīga auduma un piegriezuma vāmi, bikses, lenšu rotājumi (piemēram, "Villema Konrāta Koimansa portrets", 1645, Vašingtona, Nacionālā mākslas galerija; "Stefana Gerārda portrets", 1650–1652, Antverpene, Karaliskais mākslas muzejs). "Nezināma vīrieša portrets" (ap 1650–1652, Ņujorka, Metropolitānā mākslas muzejs). Vācu ceļotājs un diplomāts Ādams Olearijs (*Adam Olearius*, 1599–1671), kas apmeklējis arī Vidzemi, portretēts 1654. gadā. Viņa vāzim ar bijušās šķeltas piederušas un balta sasieta apkake ar diviem pušķiem. Holandiēšu izcelsmes paviliona Martina van Somera (*Somer, Sommer*) oforts ievietots Olearija ceļojuma aprakstā 4. papildinātajā izdevumā 1663. gadā: *Olearius A. Außführliche Beschreibung Der Kundbaren Reise Nach Moscou und Persien*. – Schlefweis: Holwein, 1663.

³⁷ Tikai 1843. gadā rakstnieks Haralds fon Brākēls (*Harald von Brackel*, 1796–1851) izvērtējis Bergmaņa versiju (pieminot arī Broces, Hūpela, Mellina un Švarca teikto), to kritiski noraidīdams kā dzīvīgas fantāzijas un aizspriedumu pilnu priekšstatu apvienojumā radušos uzskatu, kas pieņemumu traktē kā faktus. Brākēls Vidzemes Senates un vēstures pētiņai biedrības sēdē nolasijs referātu par ordeņa mestra Vinno noslepķavošanu 1208. gadā un senu sodu mēru sakarā minējis arī iemūrētu cilvēku atrašanu; referāta tekstā citēts arī Broces apraksts. Sk.: *Brackel H. von. Die Ermordung*

des ersten livländischen Ordensmeisters, Herrn Vinno // Mittheilungen der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde. – Riga, 1844. – Bd. 3. – H. 2. – S. 188–230 (par Sv. Jēkaba baznīcā atrasto iemūrēto sk. 193.–198. lpp.).

³⁸ Jau ap 1775. gadu Bergmaņa apraksta anonīmais autors norāda uz Kalendāra nemieru periodu un jēzuitiem kā iemūrēšanas vaininiekiem. Cilvēks ticis "šādā skumjā veidā nomocīts līdz nāvei". Sk.: *Bergmann G. von. Geschichte von Livland*. – S. 124.

³⁹ ILM, ÖES MB 58, Bl. 64a.

⁴⁰ Broce J. K. Zīmējumi un apraksti. – 1. sēj. – 380. lpp. – Nr. 169; līdzīgs formulējums arī publikācijā: [Hupel A. W., Brotze J. Chr.]. *Wegen zweener eingemauerten Menschen...* – S. 507.

⁴¹ *Kelch Chr. Liefländische historia...* – Frankfurt, Leipzig: In Verlegung Joh. Meners, Rudolstadt, druckts Heinrich Urban, 1695. – S. 377; *Kelch Chr. Liefländische historia...* – Revall: Verlegts Johann Mehner; Rudolphstadt, druckts Heinrich Urban, 1695. – S. 377.

⁴² Kerbers iekļāvis izrakstu no Broces vēstules savā ap 1802. gadā rakstītajā apcerē pie zīmējumiem. Sk.: ILM, ÖES MB 58, Bl. 64a.

⁴³ Müller L. Polnische, Liefländische, Moschoiterische, Schwedische und andere Historien so sich vnter diesem jetzigen Könige zu Polen zugetragen. – [Gedruckt zu Leipzig durch Zachariam Berwaldt], Anno 1588. – Bogen. Millera darbu pēc Rīgas rātes prasības vācu firsti pavēlēja konfiscēt un aizliedza izplatīt Saksijā un Meklenburgā, jo autors bija necienīgi izteicies par Polijas karali Stefanu Batoriju un vienīgais aizstāvējis Rīgas pilsoņu pozīciju. Sensacionālais Millera sacerējums 16.–17. gs. mija kļūvu par Eiropā visairāk izplatīto un daudzrādīt izdotu Livonijas vēstures apceri. Pirmizdevums iznācis Frankfurtē pie Mainas 1585. gadā; pirātespiedums Leipciģā tajā pašā gadā. Par Diriku Fridrihsenu sk. 1588. gada izdevumā.

⁴⁴ *Geschache ihnen auch ein eingriff über den andern, wie denn damals ein vornehmer, reicher, ehrliebender Bürger Dirick Fridrichsen genant, auff angeben wider der Stadt privilegium dem Herrn von Trogen vorgehen wurde, seines gefallens ihm umzubringen, welches doch der Rath mit gutem jug viel bescheid bei dem Könige abnehmen hethe können: Wo sie so viel hertzes vbrig gehabt, das sie dem König nur ihre Freyheiten erinnert hetten*. – Turpat.

⁴⁵ Ārījas Zeidas komentārā nepareizi norādīta Kerbera zīmējumu atrašanās vieta un to skaits Sk.: *Broce J. K. Zīmējumi un apraksti*. – 1. sēj. – 380. lpp.

⁴⁶ *Grosmane E. Rīgas Sv. Jēkaba baznīca viduslaikos // Arhitektūra un māksla Rīgā: Idejas un objekti: Rakstu krājums / Sast. J. Zilgalvis*. – Riga: Neputns, 2004. – 21. lpp.: 23. lpp. – 53. piez.

⁴⁷ *Mellin L. A. von. Ueber eingemauert gefundene Menschen, in Hinsicht auf die Frage in nord. Miscell. 13 und 14 St. S. 506 // Nordische Miscellaneen / Hrsg. von A. W. Hupel*. – Riga, 1789. – 18tes und 19tes St. – S. 574–580. Mellins uzskaitīja vēl citus līdzīgus atradumus: Igaunijā iemūrēti cilvēki atrasti Kiltisi pilī (*Schloss Asz*), Paldes pilī (*Weissenstein*), Hāpsalū; Tallinas pils torņa sienā iepretim Doma vārtiem atrasts gulosis iemūrētais; arī Rīgā esot atrasti iemūrētie – Rīgas pili, nojaucot sienu pie bijušā arsenāla, atrasta bedrē ar bērnu skeletiem, bet Jēkabā vārtu tuvumā pie Kubes kalna – mūrēta telpa, kur bijis smagās ķēdes sašlēgts skelets. Vēl zināms atradums Ārīšus baznīcā 1791. gadā, tur iemūrētā sievietē vārēt bū arī t. s. būves upuris. Broce vēstulē Kerberam bija minējis vēl kādu atradumu Rīgas Sv. Jēkaba baznīcā. Kad ķēstera K. B. Rolofa († 1755) laikā 1736.–1637. gadā remontoja Ziemeļu karā sabombardēto baznīcu, darbu gaitā kori pie altāra mūrī iebrauca dziļāk un meistari ievēroja kādu iedobumu. Tur atradusies sēdosa sieviete; kad tai griezēja pieskarties, tā sabīzūsi putekļos un piņš (sk.: *Koerber E. Ph. Vaterländische Merkwürdigkeiten*. – S. 8b, 64a). Arī 1925. gadā Rīgā, Kalēju ielā 45, ēkās pagrabā atradās kāds nēis iemūrēts cilvēks.

⁴⁸ Nenoliedzami, ka Mellina uzskaitītajiem atradumiem bijusi dažāda izcelsme. Pēc viņa domām, bērnu skeletu atradumi liecina, ka Livonijas ordeņa brāļi, kas nav ievērojuši šķīstības solījumu, bija slēpuši savu pārkāpumu sekas, slēpjami iemūrēti sievietes ar bērniem. Citi gadījumi vārtē liecināt par seniem noziedzīgiem nodarījumiem vai karadarbību. Piemēram, kad 18. gs. 80. gados Kiltisi pils pagrabā tika atrasta aizmūrēta bedrē ar sieviešu un bērnu skeletiem, Kerbers vēstulē Brocem klāstīja, ka senāk pils īpašnieki bijuši brāļi Gilšeni, kas pazīstami kā izvirtuši ļaupīti, tie bedrē iemētuši daudzus palaukstus grūtnieces (sk.: *Koerber E. Ph. Der Liefländischen Alterthuer 4tes Heft. Eine Sendschrift an Herrn Professor Brotze des Kaysl. Licei in Riga Conrector zu Riga von Pastor Körber. Handschr. [Wendau], 1800. – S. 11–12; LAB R. Ms. 959/3, inv. Nr. R 4841). Tā vārtē būt lēģenda, jo domājams, ka pagrabā Livonijas kara laikā paslēpušās pils sievietes, kas, 1558. gadā aplenktaijai pilij degot, nav varējušas vairs izkļūt ārā.*

⁴⁹ [Schwartz J. Chr.]. Ueber die im 13ten und 14ten Stueck der nordischen Miscellaneen S. 506, mitgetheilte Nachricht von zwey eingemauerten Menschen, welche man neuerlich in Livland gefunden hat // Nordische Miscellaneen / Hg. von A. W. Hupel. – Riga, 1790. – St. 20–21. – S. 422–434.

⁵⁰ Par zviedru laiku sodu likumiem un tiesu praksi Vidzemē 17. gs. beigās un 18. gs. sākumā sk.: *Tiesenhausen C. von. Beitrag zur Kenntniss des strafrechtlichen Zustandes Livlands am Ende der Schwedischen Periode // Mittheilungen aus der Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands*. – Riga; Leipzig, 1842. – Bd. 2. – S. 54–78; par soditajiem un to aplāgabšanu Latvijā sk.: *Muižnieks V. Neparasti guldītie mirušie Latvijas vēsturisko laiku kapsētās // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. – 2007. – Nr. 1 (62). – 37.–46. lpp.

⁵¹ Vācijā viduslaikos un jaunajos laikos aprakšana dzīvām kā sods esot ticis piemērots vienīgi sievietēm – jaundzimušā bērna slēpšanai (sk.: *Lebendig [begraben] // Deutsches Rectswörterbuch: Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache /*

Bearb. von G. Dickel und H. Speer. – Weimar: Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1998. – Bd. 8. – Sp. 818–819). Viduslaikos augstākajās aprindās, sievieti sodot par bērna slepkavību un ļaunlūbi pārķāpšanu, aprakšana, viņai dzīvai esot (ar seju uz leju, sasienot), nereti aiztāta ar imūrēšanu nīsk; lai nedegs netiktu izpausis tālāk, sodu izpildīja šaurā pietuvinātā personu lokā (sk.: *Rau H. jr. aus dem Leben der Scharfrichtersippe Morsbach*. 2005. No: www.abnenkun.de/Abnenseite_von_Heribert_Rau/Scharfrichter/Scharfrichter_1/scharfrichter_1.html, sk. 2008. gada 24. oktobrī). Šādu sodu atcēla 1532. gadā imperators Kārlis V, aizstājot to ar nosliecināšanu.

⁵² [Schwartz J. Chr.]. Ueber die im 13ten und 14ten Stuecke der nordischen Miscellaneen. – S. 428.

⁵³ Turpat. – 429. lpp.

⁵⁴ Turpat. – 430. lpp.

⁵⁵ Turpat. – 424.–425. lpp. Ziņojums vai tā noraksts atradies kādā senā rokrakstā Rīgas pilsetas arhīvā, tas rakstīts viduslejasvācu valodā. Švarcs tekstu tulkojis vācu literārajā valodā.

⁵⁶ Turpat. – 424. lpp.

⁵⁷ Turpat.

⁵⁸ Zelta leģenda jeb *legenda aurea* (latīņu val.) ir dominikāņa Varacas Jēkaba (*Jacobus de Voragine*, ap 1230–1298) sastādīts svēto dzīves apraksts un kristīgo leģendu apkopojums, populārākā viduslaiku reliģiska satura lektūra ļaumiem, tautas grāmata. Tās teksts ir svarīgākais svēto godināšanas kulta avots.

⁵⁹ Švarca versija atstāstīta jaunākajā vēstures literatūrā par cilvēku imūrēšanas iemesliem. Broces sniegtais 1774. gada atraduma apraksts saaudzis kopā ar Švarca minēto un Rīgas rātes ziņojumā fiksēto gadījumu 15. gs. vidū. To vēl kuplina netiešas atskanās par Rīgas Sv. Jāņa baznīcas āršēnā redzamo mūka galvas skulptūru. Tā 2006. gadā radīta vīsujaunākā imūrētāja cilvēka himera. Tas ir reliģiskais fanātiķis Indriķis 1455. gadā, “kas izteicis, iespējams, mūsu prātiem neparastu lūgumu: viņš gribējis, lai viņu pielīdzinātu gan šajā, gan viņā saulē, tāpēc vēlējis to apliecināt pagalam savdabīgi, prasot sevi imūrēt (...) Tur un viņš vēlējis šaurā spraugā ievē baznīcas sienas. Jādāmā, ka svaiga gaisa piekļūšanai bijusi atstāta neliela sprauga šīs līmenī. Tur varēja saņemt arī dievlūdzēju pasnietgus barības kriksūšus. Taču cilvēks šādā veidā bija spiests nekustīgi stāvēt kājas un ilgi neizturēja. Kad imūrētāis vairs ēdīenu nepieņēma un neizrādīja dzīvības pazīmes, spraugu vienkārsi nēma un aizmūrēja. Par Indriķa mūža ilgumu nekādas vēstis nav saglabājusās (...)”, mēināts Indriķis tātad arī atrasts 1774. gada būvdarbu laikā, sk.: *Gabre A. Dzīvi imūrēti pilsetas mūros // Rīgas Bals.* – 2006. – 23. okt. – 6. lpp.; publikācija ievietota arī Latvijas Evgāņēliski literiskās baznīcas (LELB) oficiālajā mājaslapā (www.lelb.lv) 2006. gada preses apskata sadaļā.

⁶⁰ *Monumente IX*, 177b (apraksts un komentārs), 178 (attēls). Broce kopējās attēlu, kas 1803. gadā nonācis Ludviga Augusta Mellina rokās un ticis zīmēts *ad vivum* 1785. gadā, tā autors bijis leitnants von Lode. Sāremā salas novadpētnieks J. V. L. fon Luce (*Luce*, 1756–1842) piebilst, ka Kuresāres imūrētāji cilvēka zīmējumam jāatrodas (1836) starp mirušā mācītāja Pētera Heinricha fon Freja (*Peter Heinrich von Frey*, 1757–1833) atstātajiem papīriem (sk.: *Luce J. W. L. von*. Notizen zur topographischen Geschichte der Insel Oesel // *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst und Kurlands.* – Rīga, 1850. – Bd. 5. – H. 2–3. – S. 444). Vēlāk atklātas ar Kuresāres imūrētāji cilvēka atlieku klūva par tūristu iecienītu suverni.

⁶¹ 17. gs. vidus rīdzinieki uzskati par kristīgas dzīves ideāliem tieši atspoguļojušies daudzskaitlīgajos gadījuma rakstu izdevumos, kas bēru sakarā vēloti aizgājājam.

⁶² Hand-Buch, worinnen verfasst ist, welcher Gestalt der Gottesdienst mit Christlichen Ceremonien und Kirchen Gebräuchen in unseren Schwedischen Versammlungen gehalten und verrichtet werden soll. verbessert und vermehrt in Stockholm Jahr 1599, übersehen im Jahr 1608 und nunmehr nach der neuen Kirchen-Ordnung eingerichtet im Jahr 1693. – Rīga: G. M. Nöller, 1708. – S. 151–152.

⁶³ Turpat. Korāļa teksts tad par latviskots un ar nosaukumu “Nu ļaujies tu rauda un slāpes!” atrodams izdevumā “Latviska dziesmu grāmata” (Rīga: Nöller, 1708) nodalās “No miroņu rakšanas” 449–450. lpp., kā arī latviskājā baznīcas “Rokas-grāmata” izdevumā (Rīga: Nöller, 1708, 160.–161. lpp.). Tulkojums ir visai aptuvens; atveidojot korāļa nosaukumu jeb pirmo rindas, sagrozīta tā jēga, tekstā ir izlaidumi, piem., 2. pantā trūkst rindas par zārka greznošanu. Latviskojumam piemīt pārspēlta naturalisma iezīmes, piemēram: “Tā miesa, ko redzam ne kustam, bet zemītē raktu sapūtām, kas drīz atkal paņēmsies spēkā, / Nedz paliks tā smirdošā ēkā. (...) Pakritušās miesas un kauli, / Kas rādās sapuvušī prauli, / Tie viegli pacelsies bez svāriem, / Būs čaklumā līdzī tie gariem.”

⁶⁴ [Hedviga] Katarīna Gillensērna ar Ludholma (*Hedwig Catharina Gillensterna af Ludholm*, vācu vidē – *Gyldenstern, Gildenstern*; pirms 17. gs. 20. gadiem Ludholma?, Zviedrija–1683. 2.V Suntaži), baronese, Zviedrijas viceadmiraļa barona Nilsa Nilsona Gillensērnas (1585–1622 Stokholma) meita, valsts kanclera Nilsa Jērānsona Gillensērnas (1528–1601) mazmeita. Precējās pirmoreiz ar Engelbrehtu fon Meku (1619–1665) no Suntažiem, Pērnavas viervaldi (no 1646), vēlāk Česu apriņķa zemes tiesnesi, ļaunlūbi dzimuši 14 bērni; otro reizi salaulājusies (1667) ar Rīgas apriņķa zemes tiesnesi Oto fon Fritinghofu (1634–1675. 23. II), kas aplabāts 1677. gada 21. jūnijā Sv. Jēkaba baznīcā. Dzīvojuši Suntažu muižā.

⁶⁵ Epitāfijas tekstu sk.: *Monumente I*, 74; III, 235b. Epitāfijas attēlu sk.: *Monumente III*, 236. Akvareli Broce atveidojis tikai Katarīnas Gillensērnas ģimēni, kas izkārtoties pusapli: pa kreisi vīrišķi, pa labi sievietes. Nav pārzīmēta Golgātas aina fonā, uz to Broces tekstā norāda frāze: “zem Kristus krusta uz celjēm stāv...” (*Monumente III*, 235b).

⁶⁶ Rīgas rāte 1647. gada 22. oktobrī pieprasīja konsistorijai, lai Rīgas baznīcās tiktu iekārtoti laulāto, kristīto un mirušo reģistri; tas sāktis darīt 1657. gadā. Vēcākā Sv. Jēkaba

baznīcas metrika iekārtota tikai 1668. gadā; tā glabājas LVVA, 3142. f., 1. apr., 13. l. (1668–1704).

⁶⁷ Broce zīmējis pulkveža Jonstona (*Johnston*, †1649; *Monumente I*, 16), pulkveža Kristofa Manneršēlda un tā brāļa Nikolasa kapakmeni (*Christoph, Nicolaus Mannerskjöld; Monumente I*, 247), pulkveža Paula fon Volfena (*Paul von Wolfen*, †1635; *Monumente II*, 102) un Matiasa Forbsa (*Matthias Forbes*, †1641; *Monumente III*, 194) kapaplāksnes.

⁶⁸ 1774. un 1786. gadā.

⁶⁹ *Berkholz Chr. A.* Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger Rigas, Erste Abteilung: Geschichte der einzelnen Kirchen nebst chronologischem Verzeichniss der Prediger und statistischen Auszügen aus der Kirchenbücher. – Rīga: W. F. Häcker, 1867. – S. 25.

⁷⁰ *Рескин Дж.* Семь святоечей архитектуры. – С. 276.

⁷¹ *Lange H.* Die Familie von Meck in Livland. – Rīga: Hansa, 1913. – Bd. 1: Urkunden und Regesten (turpmāk – Lange 1) – S. 279–280; Rīga: Im Selbstvertriebe herausgegeben von Inspektor Harald Lange, 1931. – Bd. 2: Familiengeschichte und Stammtafel (turpmāk – Lange 2). – S. 95–96, 101–104, Taf. 1 (par Katarīnu Gillensērnū).

⁷² Lange 1. – S. 278. – Nr. 348; S. 368. – Nr. 502, 9–6. Minētā pirkšanas dokumenta oriģināls un rēķini vēl bija fiksēti 1758. un 1771. gadā sastādītajos Suntažu muižas dokumentu arhīva reģistros, bet pēc tam kopā ar daudziem citiem dzimtas papīriem zuduši.

⁷³ Cit. pēc: Lange 1. – S. 279. – Nr. 349.

⁷⁴ To apliecināja šajā sakarā sacerētāis Rūnas mācītāja Jākoba Lindemaņa piemējis dzejojums ar barokāli krāšņū un informatīvi piesātinātu tekstu titullapā: *Lindemann J.* Des Hoch-Adel-geborenen und Gross-Manvesten Herrn Engelbrecht Meeks [=Meck] Stathalters und Landrichters letzter Ruhm ... auf Schlosse Ronneburg den 22. Jenner so saelig genonnen zum [!] festen Andenken bei dessen den 19. Christ-Monaths-Tage in Riga Christ adelicher Bestattung angeordnet. – Rīga: Heinrich Bessemmer, 1665. – 4 S. LAB R, inv. Nr. 35014.

⁷⁵ Šo hipotēzi nevar dokumentāri apstiprināt, jo tolaik Sv. Jēkaba baznīcas metrikas vēl netika veidotas.

⁷⁶ Lange uzskata, ka sieviete mirusi ap 1710. gadu aplenkuma laikā mēra epidēmijā un aplabāta t. s. mēra kaļos, sk.: Lange 2. – S. 153 (Anm).

⁷⁷ Kirchen-Gesetz und Ordnung so der Grossmechtigste Koenig und Herr Herr Carl der Eilffte der Schweden Gothen und Wenden Koenig etc. Im Jahr 1686. Hat verfassten und Im Jahr 1687. Im Druck ausgehen und publiciren lassen. – Rīga: Joh. G. Wilcken, [1687]. LAB R, inv. Nr. R 311.

⁷⁸ Turpat. – 91.–95. lpp. – § 1–12. – Cap. XVIII: Von Christlichem Begräbniss.

⁷⁹ Turpat. – 93. lpp.

⁸⁰ Piemēram, Baznīcas kārtība paredz, ka baznīcas iekštelpās aplabāto kapa bedrei jābūt trīs pēdas dziļai, apbērtai ar zemi vai citādi labi noslēgtai un nosegrai (sk.: Kirchen-Gesetz und Ordnung. – S. 94. – § 8).

⁸¹ *Koerber E. Ph.* Vaterländische Merkwürdigkeiten... – S. 5b. Kerbers acimredzot bija izteicis šādu hipotēzi jau 1799. gada beigās Brocem rakstītā atbildes vēstulē. Broce vēstulē (Turpat. – 64.a lp.) oņonē un norāda, pirmkārt, uz jezuītiem, kas būtu varējuši savā baznīcā imūrēt kādu, kurš izteicis šādu vēlmi. Otrkārt, Rīga jezuītu piekriteji bijuši vienkārsi ļaudis un poļi, bet šīs ir augstas kārtas vācietis, tāpat ķeceris pēc jezuītu ieskatiem. Broce netieši akcentē savu domu par Sv. Jēkaba baznīcā imūrēto kā sodīto vai slepena nozieguma upuri un turpinājuma norāda uz Kalna hronikā minēto epizodi.

⁸² Turpat. Sal. ar 1. Mozus 6: 12 tekstu vācu valodā (*Genesis 6: 12*).

⁸³ Lange 2. – S. 191.

⁸⁴ *Buchholz A. W.* Materialien zur Personenkunde der Ostsee-Provinzen. Handschr. – [Rīga, bis 1875]. – Bd. 1–53. Ziņas par Meku dzimtu: 31. sēj. –289.–314. ieraksts. LAB R, Ms. 1124.

⁸⁵ Skaits tomēr nav precīzi nosakāms, jo Sv. Jēkaba baznīcas grāmatu ziņas dažus gadus nav visai pilnīgas. Piemēram, nav ieraksta par 1683. gada 5. maijā mirušās Katarīnas Gillensērnas aplabāšanu, lai gan Langes publicētie dokumenti netieši liecina, ka viņa guldita līdzās saviem vīriem.

⁸⁶ No 17. gs. pirmajā pusē mirušajiem Meku dzimtas pieaugušajiem vīriem divi aplabāti mūrētajās kapenēs zem 1631.–1633. gadā celtās Suntažu baznīcas, ko Polijas–Zviedrijas kara nopostītās vietas lietas būvēt Engelbrehts fon Meks (1570–1636) – Katarīnas Gillensērnas vīrētājs (sk.: Lange 1. – S. 212–214, 215). Viņš arī tur aplabāts tāpat kā viņa vecākais dēls Vilhelms fon Meks (1605–1634). Ceļot jauno, t. i., trešo, Suntažu baznīcu (1782, Kristofa Häberlanda projekts), veco kapenu akņepus nesaudzīgi izmantoja būvdarbos, bet kapaplāksnes atdeva tiem, kas to vēlējas (sk.: Lange 2. – S. 88. – Anm. 1).

⁸⁷ *Gyldenstern C.* Geistliches Heil Pflaster und Seelen-Artzney in allerley Geistlichen Krankheiten: Aus Gottes Wort zusammen getragen, und oft bewährt erfunden: Anjetzo maenniglich zu seeligen Gebrauch mitgetheilt von Catharina, Freyherrin von Gyldenstern. – Rīga: Johann Georg Wilcken, 1677. – S. 437.

⁸⁸ Turpat. – 478 lpp.

⁸⁹ Latvijā zināms tikai viens grāmata eksemplārs Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodalā (R W2s/1890, inv. Nr. R 14403). Grāmata uzskatāma par vienu no vērienīgākajiem Rīgas tipogrāfa Vilkena iespieddarbiem, kas iznācis pirms Glikā Bibeles tulkojuma (1696).

⁹⁰ Jbāba 7: 9–10.

Aija Taimiņa

The Immured Upright Man Found in St. James' Church in 1774 Versions and Additions to Brotze's Commentaries

Summary

In mid-1774 reconstruction works were carried out in the interior of Riga's St. James' Church. Because of public health concerns, part of the Church interior related to memorial culture was deliberately destroyed – memorial plaques, epitaphs to Riga citizens buried there since the late 13th century as well as family tombs. The decree of the Russian Imperial Senate (1771) and the orders of Vidzeme Governor General George Brown (1773) forbade the burying of the dead inside churches. Without exception, all nobility with family tombs in Riga churches had to wall them up immediately. Ancient memorial signs were doomed to perish. However, Johann Christoph Brotze (1742–1823), teacher at the Imperial Lyceum close to the church, had started to copy the ancient tombstones, epitaphs and inscriptions found in churches. Brotze must be acknowledged as the pioneer of monument research of ancient Livonia's memorial culture.

In September 1774 the above ground part of the von Meck family tomb was pulled down along with a small pillar located in the tomb corner by the church window. A man's upright body in a silk garment without a coffin was found immured in it. His clothes had been quite well preserved. A description of the discovery was included in Brotze's manuscript *Sammlung verschiedener Liefändischer Monumente*. The text is supplemented by a plan of St. James' Church marking the place of discovery as well as fragments of the cloth worn by the man. The man immured in an upright position in St. James' Church is first mentioned in *Geschichte von Livland* by Gustav Bergmann (1749–1814) published in 1776. Based on the information provided by Brotze, the immured man was also described by local history researcher August Wilhelm Hupel (1737–1819), publisher of *Nordische Miscellaneen*, and Johann Andreas Oesen (1762–1804).

The most important and intriguing materials on the immured man are to be found in the Estonian Museum of Literature (Tartu) in the dispatches sent by Brotze to local history researcher Eduard Philipp Koerber (1770–1850). Most important are four unique copies of Brotze's watercolours drawn *ad vivum* by Koerber, depicting the walled-in man and his garments. Two watercolours have sequentially captured the process of discovery during reconstruction works. Two other images show the man's clothing. The true value of Brotze's documentary exact drawings is revealed when the images are found to be at odds with his commentaries.

Brotze had made a mistake (as did Hupel after him) in dating the immured man's garments from the 1580s. The pictures show a man's garment typical of the upper class, whose cut and finish point towards the 2nd third or middle of the 17th century – the so-called Swedish times. A series of well-known portraits ("Riga Town Council Meeting", "Riga Treasury Collegium Board", "Riga Custom-House", all in Riga Museum of History and Navigation) from that period feature similar men's fashion. All works date from about 1650. Even more convincing analogies with the immured man are found in the 1654 portrait of Riga Burgomaster Melchior Fuchs (1603–1678). Examples of similar clothing, worn in Latvia and exactly dated, have been preserved, such as the cap of Friedrich, the Duke of Courland (1569–1642).

This seemingly minor mistake in the dating of the clothing led to a chain of much more important errors. The mistake resulted in an erroneous religious and historical discourse provoking discussions and even versions reminiscent of

a horror novel. All reflections have centred on why someone had been walled in alive. Brotze's notes and letters reveal that he consistently wanted to relate the fate of the walled-in Riga citizen with an event mentioned by Christian Kelch (1657–1710) in his *Liefländische historia.* during the Calendar Uprising where also mentioned that the immured man might have been a heretic punished by Riga Jesuits, thus a Lutheran of German background. Brotze's and Hupel's views would indicate an indirect phobia of the Jesuits. The categorical condemnation of the Jesuit Order typical of the late 1780s resulted in its banishment (1773). In 1790 Johann Christoph Schwartz (1722–1804), an experienced lawyer and historian of Livonian law, expressed his opinion on the issue of the walled-in man. Brotze's and Hupel's emotional and speculative statements are refuted with a hypothesis based on law and historiography. The basic question is whether the man had been immured alive or dead. Brotze's images provide important information in this respect. They demonstrate an upright body with symmetrically placed arms and legs. This shows that an already stiff, dead body has been walled in the pillar. In addition, the departed had been dressed in expensive festive attire appropriate to the funeral. This tradition of funerals is set down in both the 17th century rules of divine service and the regulations passed by the Town Council.

Although it is impossible to identify the unknown man, there are some hypotheses. One plausible version is that he might belong to the family of Suntaži landlord Engelbrecht von Meck (1619–1665) and his wife Catharina Gyllenstierna (c. 1620–1683); the Meck-Gyllenstierna epitaph shows 16 persons. Hypothetically it is possible that a family member who had died earlier and been buried elsewhere had been reburied in the family tomb in St. James' Church (1676) according to Gyllenstierna's will. *Post factum* transfer of deceased relatives to family tombs is not uncommon in the 17th–18th century. For instance, Gyllenstierna's second husband was buried in St. James' Church tomb two years and four months after his death. Before the arrangement of the family tomb, Gyllenstierna's first husband was moved to Riga and ceremonially buried; Engelbrecht von Meck's remains were laid to rest in Riga after almost eleven full months had passed since his death.

Church regulations allowed keeping the deceased above ground up to half a year, in special cases even longer. In this context, it seems quite plausible that the upright burial without coffin in St. James' Church might be a temporary interment (thus violating church regulations) to prepare for a festive and expensive funeral, appropriate for his noble birth. Because of some unknown circumstances (either historical or family-related) the funeral was not organised. And the departed was left in the pillar. The family would have been wise to remain silent on this issue – the fine for violating church regulations was quite substantial. If this uprightly immured man could be identified as a von Meck family member who had died before 1677 and reburied, then it might be Catharina Gyllenstierna's first husband Engelbrecht von Meck who died aged 46 years.

If the immured man did not belong to the von Meck family, one could assume an improvable idea that he had been a Swede of noble origin. However, the mystery of the walled-in man from St. James' Church is unlikely to be completely solved.